

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT

Elsa Marianna Mensalo

PIIBLIST PÄRIT FRASEOLOGISMIDE TUNDMINE JA KASUTUS EESTI
KEELT EMAKEELENA JA TEISE KEELENA KÕNELEVATE
ÜLIÕPILASTE HULGAS

Bakalaureusetöö

Juhendajad Külli Habicht (PhD) ja Maarika Teral (PhD)

TARTU 2024

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen käesoleva lõputöö ise kirjutanud ning toonud korrekselt välja teiste autorite panuse. Töö on kirjutatud, lähtudes Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Elsa Marianna Mensalo

Lühikokkuvõte

Selle bakalaureusetöö teema on Piiblist pärit fraseologismide tundmine ja kasutus võrdlevalt eesti emakeelega üliõpilaste ja eesti keelt teise keelena kõnelevate üliõpilaste hulgas. Töö kuulub fraseoloogia uurimise ja teise keele omandamise valdkonda. Materjali kogumise meetodiks oli küsitlus, milles oli nii valikvastustega kui ka vaba vastusega küsimusi. Materjali analüüsi meetod kombineeris kvantitatiivset ja kvalitatiivset analüüsi. Uurimusest selgus, et emakeelsed eesti üliõpilased tunnevad Piiblist pärit väljendeid mõnevõrra paremini ehk keskmiselt 70% ulatuses ning eesti keelt teise keelena kõnelevad üliõpilased tundsid Piiblist pärit väljendeid keskmiselt 50% ulatuses. Kasutusele antud hinnangutes ei olnud siiski suuri erinevusi. Mõlemad grupid kasutavad enda hinnangul Piibli fraseologisme harva või ei kasuta neid üldse. Fraseologismide tundmine ja kasutus olid omavahel tihedalt seotud. Neid väljendeid, mida tunti paremini, ka kasutati rohkem. Kõige tuntumad ja kasutatumad väljendid olid enamasti lühikesed ja eesti keeles levinud. Kõige vähem tuntud ja kasutatud väljendeid iseloomustas see, et need olid tihti pikemad ja läbipaistmatud.

Võtmesõnad: fraseoloogia, sõnavara, teise keele omandamine, Piibli fraseologismid

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. Teoreetiline taust.....	7
1.1. Fraseologismid Piiblis.....	7
1.1.1. Fraseologismi määratlus ja fraseologismide liigitamine	7
1.1.2. Fraseologismide päritolu	9
1.1.3. Piiblist pärit fraseologismide koht eesti fraseoloogias	9
1.2. Fraseoloogia õppimine, õpetamine ja mõistmine.....	11
1.2.1. Keele kasutuspõhine teooria ja sõnavara	11
1.2.2. Idiomaatilise keelekasutuse ja fraseologismide mõistmisega seotud uurimusi ...	13
2. Meetod	17
3. Analüüs	20
3.1. Eesti emakeelega üliõpilaste vastused	20
3.1.1. Väljendite tundmine ja kasutus	20
3.1.2. Tähelepanekuid väljendite kohta.....	25
3.2. Eesti keelt teise keelena kõnelejate vastused	29
3.2.1. Väljendite tundmine ja kasutus	29
3.2.2. Tähelepanekuid	34
3.3. Emakeelsete ja E2 kõnelejate võrdlus	37
Kokkuvõte.....	42
Kirjandus	46
The knowledge and use of phraseology from the Bible among Estonian native speakers and Estonian as a second language speakers. Summary.	49
Lisa 1 Küsitlus	52
Lisa 2 Väljendite sagedus eesti keele ühendkorpuses 2021	59

Sissejuhatus

Bakalaureusetöö teema on Piiblist pärit fraseologismide tundmine ning kasutus tänapäeva eesti keeles. Uurin Piibli päritolu väljendite tundmist ja kasutust võrdlevalt eesti keelt emakeelena kõnelevate üliõpilaste ja kõrgtaseme eesti keele õppijate keeles. Fraseologismi all mõistetakse selles töös erinevaid keeles käibel olevaid püsivõksusi kahesõnalistest idioomidest kuni pikemate püsiväljenditeni. Kasutan termineid *fraseologism* ja *väljend* sünonüümselt. Piibli fraseologismid pärinevad nii Vanast kui ka Uuest Testamendist ning need on tulnud eesti keelde 16.–18. sajandil toimunud Piibli ja muu kristliku materjali tõlkimise tulemusena.

Valisin selle teema, kuna see ühildab kolm erinevat vähe uuritud valdkonda. Esiteks on fraseologismide tundmist ja kasutust tänapäeva eesti keeles, eriti õppijate keeles, üldiselt vähe uuritud. Teiseks on üsna vähe tähelepanu pööratud Piibli keele ja tänapäeva eesti keele võimalikule seosele – seetõttu keskendungi oma bakalaureusetöös just Piiblist pärit fraseologismidele. Kolmandaks, õppijakeele ja Piiblist pärit fraseologismide seost pole eesti keeles varem uuritud. Kuna emakeelsete eestlaste Piiblist pärit väljendite tundmisele ja kasutusele keskenduvat uurimust pole samuti viimastel aastatel tehtud, kaasan oma uuringusse ka eesti emakeelega üliõpilased, et keeleõppijate vastuseid oleks võimalik emakeelsete üliõpilaste omadega võrrelda.

Teema väärrib uurimist ka sel põhjusel, et Piiblist pärinevad fraseologismid moodustavad isegi tänapäeva sekulariseerivas ehk ilmalikustuvas maailmas olulise osa õhtumaade kultuuripärandist. Piiblist pärit väljendite tundmine mängib olulist rolli näiteks kunstiteostest ning üldiselt keelest ja kultuurist arusaamisel (Huhtala 1992). Seega on ka keeleõppijatele kasu Piibli fraseologismide tundmaõppimisest.

Töö eesmärk on saada ja anda ülevaade Piiblist pärit fraseologismide tundmisest ja kasutusest tänapäeva eesti keeles nii emakeelsete kõnelejate kui ka keeleõppijate näitel. Uurimisküsimused, millele oma töös vastust otsin, on järgmised:

1. Milliseid Piiblist pärit fraseologisme tunnevad ja kasutavad eesti emakeelega üliõpilased?
2. Milliseid Piibli fraseologisme tunnevad ja kasutavad eesti keelt teise keelena kõnelevad üliõpilased ehk keeleõppijad?
3. Kas nende kahe kasutajagrupi vahel on erinevusi ja kui, siis millised need on?
4. Kas väljendite tundmise ja ise kasutamise vahel on seos?
5. Kas leidub tegureid või tendentse, mis mõjutavad väljendite tundmist ja kasutust?

Andmete kogumise meetodiks ja analüüsi aluseks on küsitlus, mille viisin läbi nii eesti emakeelega üliõpilaste kui ka eesti keelt teise keelena kõnelevate üliõpilaste hulgas. Küsitluses oli 24 Piiblist pärit fraseologismi, mille tähendust palusin katses osalejatel määrata. Lisaks sellele hindasid katses osalenud, kui tihti nad küsitud fraseologisme kasutavad. Katseisikuteks valisin üliõpilased, sest enamik üliõpilastest on noored inimesed vanuses 19–30 ning nende keelekasutusest võib lisaks praegusele olukorrale järeldada ka seda, kuhu fraseologismide tundmine ja kasutus liigub.

Teoreetilise tausta peatükis annan ülevaate fraseologismide käsitlemisest ja selle ajaloost Eestis, keskendudes Piiblist pärit fraseologismidele. Lisaks sellele avan keele kasutuspõhise teooria põhiseisukohti ning seostan neid sõnavara õppimise ja õpetamisega. Samuti kirjeldan fraseologismide õppimise, mõistmise ja õpetamisega seotud uurimusi Eestis ja mujal maailmas. Meetodi peatükis esitlen kasutatud meetodit ning kirjeldan katse ülesehitust, katseisikuid ja kogutud materjali. Analüüsipeatükis vaatlen emakeelsete ja eesti keelt teise keelena kõnelevate üliõpilaste vastuseid nii eraldi kui ka võrdlevalt. Kokkuvõttes toon välja kõige olulisemad järeldused ning pakun edasiarendamise võimalusi tulevastele uuringutele.

1. Teoreetiline taust

1.1. Fraseologismid Piiblis

1.1.1. Fraseologismi määratlus ja fraseologismide liigitamine

Inimkeelele ja mõtlemisele on omane metafoorsus ehk üht liiki asja või nähtuse kogemine, mõistmine ja sõnastamine teist liiki asja või nähtuse kaudu. Metafoori esmane ülesanne ongi hõlbustada mõistmist. Metafoorsus pole ainult keele ja sõnade küsimus, vaid George Lakoffi ja Mark Johnsoni (2011: 35–37, 69) sõnul on inimese mõtlemisprotsess läbini metafoorne. Kuna mõtlemisprotsess ja inimeste kogemused võivad erineda, võivad metafoorid olla lisaks universaalsetele ka kultuurispetsiifilised (Lakoff & Johnson 2011: 312).

Keeles avaldub metafoorsus näiteks fraseologismides. Fraseologism tähendab keeles käibel olevat konventsionaalset püsiüksust, mis koosneb rohkem kui ühest sõnast ning võib olla ka fraas või lause. Fraseologismist aru saamiseks ei piisa ainult keele grammatikareeglite ja sõnavara tundmisest, vaid vaja on tunda üksuse tähendust tervikuna. (Asta Õim, Katre Õim 2019: 5). Kuna fraseologismidele on omane kujundlikkus ja metafoorsus, ei saa fraseologismiks pidada ükskõik millist sõnaühendit (Felix Vakk 1970: 7).

Fraseologismid sünnivad tähenduse teisenemise ehk semantilise ümbermõtestamise kaudu. Ühte mõistealasse kuuluv tähendus või tähendused projitseeritakse teise mõistealasse. Näiteks võib sõnadest *nina* ('inimese hingamisteede algusosa') ja *hõõruma* saada erinevate teisenemisprotsesside käigus fraseologism *nina alla hõõruma* ('kellelegi ühte ja sama ette heitma'). Fraseologismidel on ka kujundituum ehk tähenduse idiomaatiline kese. Fraseologisme iseloomustab teatud püsivus, aga fraseologismid pole siiski „jäigad ja muutumatud“. Fraseologismid peegeldavad keelekasutajate mõistestruktuure ja kui need struktuurid muutuvad, laienevad ka fraseologismide tähendused. Samuti võivad laienduste kaudu sündida uued fraseologismid. (Õim 2017a: 42–43, 55.)

Fraseologisme saab liigitada paljudel erinevatel viisidel. Siin esitan kolm erinevat üldist fraseologismide liiki, mis selle tööga kõige rohkem haakuvad:

1) Idioomid ehk tuumfraseologismid, mille liikmed on tähenduslikult kokku sulanud (nt *siidant puistama*) (Õim A., Õim K. 2019: 58–60). Idioomi tähendus pole siiski seda moodustavate sõnade summa, vaid tähendus on fikseerunud kasutuse kaudu (vt nt Rita Anita Forssman 2021: 11). Vahel kasutatakse mõistet *idioom* ka üldisemalt *fraseologismi* tähenduses (Õim A., Õim K. 2019: 58).

2) Võrdlused, mis sisaldavad tavaliselt võrdlevat sidesõna *kui, nagu, justkui* (nt *loll nagu lauajalg, seisma nagu soolasammas*) (Õim A., Õim K. 2019: 63).

3) Kõnekäänud ehk pikemad piltlikud püsiväljendid, mis sobivad mõne üksikolukorra iseloomustamiseks (nt *esimene vasikas läheb aia taha*). Mitmed kõnekäänud on tekkinud vanasõnade või tsitaatide teisenemise ehk semantilise ümbermõtestamise kaudu. (Õim, 2017a: 45) Kõnekäändu ja vanasõna eristab aga see, et vanasõna on enamasti üldistav, tihti didaktilise ehk õpetliku funktsiooniga lause. Kõnekäänd on tavaliselt süntaktiliselt osa lausest ning kõnekäänd pole üldistav, vaid kujundlik ja sobib mõne üksiku, konkreetse olukorra kirjeldamiseks. (Krikmann, 1997) Folkloristikas kasutatakse terminit *kõnekäänd* vahel ka laiemalt fraseologismide tähenduses (Õim A., Õim K. 2019: 58).

Selle töö keskmes olevate Piiblist pärit fraseologismide liigitamiseks on Arvo Krikmann pakkunud oma artiklis „Piibel kui ütluste allikas“ (1996: 289, 297) järgmist jaotust:

1) vanasõnad ja paröömiad (näiteks *Kes teisele auku kaevab, see ise sisse langeb; Igal asjal oma aeg*) – nende osakaalu Piiblist pärit väljendite hulgas peab Krikmann eriti suureks;

2) fraasid, võrdlused, ühesõnalised ja laiendatud metafoorid (nt *A ja O; kahe teraga mõök; komistuskiivi; ei jää kivi kivi peale*) – seda tüüpi väljendite allikaks on valdavalt Uus Testament.

Et struktureerida Piiblist pärit rikkalikku väljendivara, kasutan ka siin uurimuses eespool esitatud kaksikliigitust ja selle alamjaotusi.

Krikmanni (1996: 299–300) sõnul on Piiblist pärit väljendid tihti temaatiliselt seotud taimede, maaviljeluse, külvi ja lõikuse ning muu sarnasega. Lisaks sellele on üks tüüpiline piiblimetafooride teema loomad, eriti lamba ja hundi motiiv. Feliks Vakk (1970: 18–19) mainib oma raamatus „Suured ninad murdsid päid“, et paljusid Piibli päritoluga fraseologisme iseloomustab see, et need on tihti somaatilised ehk inimese või loomade kehaosadega seonduvad (nt *oma käsi puhtaks pesema, tolmu jalgadelt raputama*). Piiblist pärit fraseologismide puhul väärub tähelepanu ka see, et sageli pole need keeles kasutusel originaalkujul, vaid on muutunud „suupärasemaks“. Krikmann (1996: 293) toob näiteks ütluse *Inimene mõtleb, Jumal juhib*, mis esineb Anton Thor Helle piiblitõlkes kujul „Innimesse südda mõtleb omma tee peäle, agga Jehowa kinnitab temma sammud“.

1.1.2. Fraseologismide päritolu

Fraseologisme saab liigitada lisaks tüübile ka nende päritolu järgi. Kuigi fraseologismide päritolu võib olla väga mitmekesine, saab siin eristada kahte põhilist osa: põlisfraseologisme ja laenfraseologisme (vt nt Vakk 1984). Paljude põlisfraseologismide teke ulatub aega, mil praegused läänemeresoome keeled polnud veel välja kujunenud. Nendel on tihti vasted ka sugulaskeeltes (nt ee *suud puhtaks rääkida* – sm *puhua suunsa puhtaaksi*).

Laenfraseologismid on tulnud eesti keelde mitmeid erinevaid teid pidi. Osa fraseologisme on laenatud teistest keeltest, eriti saksa (nt *rootsi kardinad*) ja vene keelest (nt *roheline tee*). (Vakk 1984: 4) Lisaks sellele on laenatud fraseologisme ka teistest indoeuroopa keeltest ning läänemeresoome keeltest. Laenusuhted pole siiski alati selgelt järgitavad, sest sama väljend võib esineda mitmes keeles paralleelselt. (Vakk 1970: 16–17.) Mõnel juhul on võõrast päritolu fraseologismid pärast laenamist omandanud eestipäraseid jooni (nt *läbi lillede ütleva*) (Vakk 1984: 4).

Lisaks teistest keeltest laenamisele on teine levinud laenfraseologismide liik autoritsitaatide ümbermõtestamise kaudu sündinud fraseologismid. Näiteks saab tuua Oskar Lutsu *Kui Arno isaga koolimajja jõudis, olid tunnid juba alanud*. Sel juhul on algsest tähendusest saanud pigem mall „kui N X-sse jõudis, oli Y juba alanud“, millega saab viidata ükskõik millisele olukorrale, kus keegi on millegi alustamisel hilinenu või teistest maha jäänud. Autoritsitaatide kaudu sündinud fraseologismideks saab pidada ka vanasõnade teisenemise kaudu tekkinud fraseologisme. (Õim 2017a: 45–46.) Lisaks eestipärasele autoritsitaatide kaudu sündinud laenfraseologismidele saab eristada kahte allikat, mis on olnud erinevatele rahvastele ühised: Piibel ja antiikkultuur. Antiikmaailma mõjul on eesti keelde jõudnud näiteks antiikrooma päritolu *Damoklese mõõk* ja antiikkreeka päritolu *Achilleuse kand* (Vakk 1984: 43–45).

1.1.3. Piiblist pärit fraseologismide koht eesti fraseoloogias

Piiblist pärit fraseologisme saab paigutada nii teistest keeltest laenatud kui ka autoritsitaatide ümbermõtestamise kaudu sündinud fraseologismide gruppi, kuigi Piibli puhul pole autoreid võimalik täiesti selgeks teha. Samuti tuleb Krikmanni (1996: 293) sõnul meele pidada, et Piibel laenab ka omakorda Ida kultuurist ja folkloorist ning pole tingimata kõigi selles esinevate fraseologismide esmaallikas.

Piiblist pärit fraseologismide puhul on eriline see, et need on jõudnud eesti keelde suurel määral vahendajakeele ehk saksa keele kaudu (Vakk 1970: 19). Nii nagu paljudes keeleroomides, on ka Eestis Piibel ja muu kristlik materjal olnud üks esimesi kirjalikke väljaandeid. Piibli ja muude kristlike tekstide tõlkimisega seoses loodi ja arendati kirjakeelt. Võrreldes ümbritsevate rahvastega jõuti aga Eestis terve Piibli tõlkimiseni üsna hilja, 1739. aastal. Enne seda, 16.–18. sajandil, oli siiski loodud juba palju erinevaid kristliku sisuga eestikeelseid tekste, mille hulka kuulusid näiteks kirikulaulude tõlked, katekismusetõlked, jutlusetekstid ning perikoopide ehk jumalateenistusel ette loetavate kirjakohtade tõlked. Lihtsamat eestikeelset kristlikku materjali, näiteks lihtsamaid palvetekste, oli arvatavasti siiski olemas veelgi varem, juba katoliku kiriku ajastul. (Kristiina Ross 2016: 652–653.)

Need tõlked ja tekstid, mida 16.–18. sajandil looditi, sündisid praktilisest vajadusest, kuna enamik luteri kirikute vaimulikest olid saksa emakeelega. Töös hakkama saamiseks ja rahvaga suhtlemiseks oli neil vaja eesti keelt. Sellest samast vajadusest sündisid ka esimesed eesti grammatikad ja sõnastikud, mis olid mõeldud esmasteks keeleõppematerjalideks saksakeelsetele vaimulikele. Need grammatikad ja sõnastikud, mida tegid „poolumbkeelsed sakslased --- täisumbkeelsetele sakslastele“ sisaldasid ka rohkelt fraseoloogilist ainet, seehulgas Piiblist pärit fraseologisme. (Krikmann 1986: 3–5.) Uue ja Vana Testamendi osi tõlgiti 17. sajandil usinalt, aga tervikpiibel ilmus 1739. aastal Anton Thor Helle eestvedamisel. Enne seda oli ilmunud juba lõunaeestikeelne Wastne Testament 1686. aastal ning põhjaeestikeelne Uus Testament 1715. aastal. (Laats 1989).

Niisiis oli Piibli keel elanud eesti keeleroomis juba vähemalt paarsada aastat enne piiblitõlgete ilmumist. Kristiina Ross arvab oma artiklis, et eestikeelsete kirikulaulude mõju eesti keelele võis olla veel suurem kui piiblitekstide või tekstikatkendite mõju. Seda võis soodustada see, et kirikulaule pidi rahvas kaasa laulma ning üldiselt oli kirikulaulude keel lihtsam kui Piibli oma. (Ross 2016: 653.) Krikmann toob oma artiklis välja, et Piiblist pärit fraseologismid võisid olla eesti keeles olemas juba enne, kui eestikeelset kristlikku materjali üldse olemas oli. Mitmed Piibliga seostatavad fraseologismid leiduvad paljudest eri keeltest ning on võimalik, et need levisid ka suulisel, loomulikul teel folklooris juba enne kirjaliku materjali tekkimist. Sel juhul võib piiblitõlkeid ja muud kristliku sisuga kirjalikku materjali pidada juba olemas oleva pärimuse „võimendajaks“. Pole ka välistatud, et suuline traditsioon on piiblitõlget mõjutanud. (Krikmann 1996: 293–295.)

Piibli ja muu kristliku materjali tõlkimise ajaloolist mõju eesti kirjakeelele ja filoloogia sünnile on uurinud näiteks eelmainitud Kristiina Ross (2016). Keeleteaduslikke uurimusi piiblikeele kasutusest Eestis ja eesti keeles praegusel ajal või viimaste aastakümnete jooksul

on siiski vähe leida. Seda teemat on uuritud mingil määral folkloristika valdkonnas (nt Krikmann 1996). Keeleteaduse alalt võib välja tuua siiski näiteks Leena Huima artikli „Üks väike piiblikild eesti poliitikute kõnes ehk mis elukas on kuldvasikas“ (2011). Huima toob oma artiklis näiteid sellest, kuidas kasutavad eesti poliitikud oma kõnedes Vanast Testamendist pärit metafoori *kuldvasikas*, ning jõuab järeldusele, et *kuldvasika* tähendus on hakanud mitmes suunas arenema ning selle seos algse allika, Piibliga, on hägustunud (Huima 2011: 30–32).

Piiblist pärit väljendid elavad igal juhul endiselt eesti keeles. Seda saab järeldada näiteks sellest, et suhteliselt värsketest keelealastest koondteostest on leida piibliväljendeid ja nende seletusi. Muuhulgas Asta Õimu „Fraseoloogiasõnaraamatus“ (2017b) on toodud palju piibliväljendeid ning ka Tiit Kuninga raamat „Lendsõnad“ (2022) esitleb mitmeid Piiblist pärit väljendeid koos seletustega. Neid kahte raamatut olen kasutanud oma töös piibliväljendite tähenduste allikana just nende uudsuse tõttu. Lisaks sellele olen mõnel juhul kasutanud Eesti fraseologismide elektroonilist alussõnastikku (FES).

1.2. Fraseoloogia õppimine, õpetamine ja mõistmine

1.2.1. Keele kasutuspõhine teooria ja sõnavara

Keele kasutuspõhise teooria (ingl *Usage-Based Theory*) järgi sünnivad keel ja selle struktuurid kasutuses. Keele aluseks on nii kogu kontekst, milles keel eksisteerib, kui ka inimese kognitiivsed mustrid. Seega vastandub kasutuspõhine teooria keeleteaduses varem levinud strukturalistlikule ja generatiivsele lähenemisele, mille järgi on keel inimese kognitsioonis omaette osa ning pigem kaasasündinud kui kogemuse kaudu omandatud. Keele kasutuspõhine teooria aga lähtub sellest, et protsess on kahesuunaline: keele struktuurid omandatakse kogemuse kaudu ja samas ka keele struktuurid sünnivad keelekasutajate omavahelises suhtluses. (Joan Bybee 2023: 10–13) Teisisõnu saab öelda, et keelelised üksused häälikutasandilt kuni grammatiliste struktuuride ja fraasideni tekkivad korduvate kasutusjuhtumite (ingl *usage event, utterance*) kaudu. Seega peegeldavad keelelised üksused kasutajate keelelist käitumist, olles ka kultuurispetsiifilised ja kontekstist sõltuvad. (Guillaume Desagulier & Philippe Monneret 2023: 31)

Keelelist kogemust mõõdetakse sõnesageduse (ingl *token frequency*) ja tüübisageduse (ingl *type frequency*) abil. Sõne all mõistetakse seda, mitu korda mõnda kindlat keelelist üksust kogetakse või mitu korda esineb see mõnes korpuses. Sõnede põhjal saab üksustest moodustada

tüüpe, millel on kindel muster, ning nende põhjal saab omakorda ennustada, kui tõenäoliselt laieneb mõni tüüp uuteks tüüpideks. Sõnesagedusel on oluline roll selles, kui ligipääsetav mõni keeleline üksus on. Ligipääsetavuse (ingl *accessibility*) all mõeldakse seda, kui lihtne on keelekasutajal mõnda üksust ära tunda või produtseerida. Näiteks on sõnad, mille sõnesagedus on suur, keelekasutaja jaoks lihtsamini äratuntavad ning neid on ka lihtsam produtseerida. (Vsevolod Kapatsinski 2023: 91)

Sõnesagedus mängib rolli ka keeleõppimisel. Kasutuspõhise teooria järgi on keelekasutajad tundlikud selle suhtes, kui tihti nad mõnda keelelist üksust või struktuuri kohtavad. See tundlikkus avaldub selles, kui hõlpsalt töödeldakse ja õpitakse keelt, mida kohatakse sageli ja regulaarselt, võrreldes keelega, mida kohatakse harva ja ebaregulaarselt. (Kimberly L. Geeslin, Daidone Danielle jt 2023: 346) Ronald Carter märgib oma raamatus „Vocabulary; Applied Linguistic Perspectives“, et emakeelsetel keelekasutajatel on võimalus õppida keelt ja katsetada sellega erinevates kontekstides, misjärel nad õpivad, millistesse semantilistesse väljadesse mõni keeleline üksus kuulub. Carter esitab seejärel küsimuse, kas teise keele õppijate puhul on see võimalik sarnases ulatuses. (Carter 2012: 184)

Sõnavara ehk leksika all mõistetakse kõiki ühte keelde või ühe inimese keeletarvitusse kuuluvaid sõnu ja sõnaühendeid. Sõnavara on keele muude osadega võrreldes kõige muutuvam ja liikuvam, kuigi samas peab keele sõnavara olema ka püsiv. (Saarso 2000: 14). Sõnavara õpetamisele teise keele õppes on siiski pööratud veidi vähem tähelepanu kui näiteks grammatika õpetamisele. Saarso (2000: 17) toob välja, et eriti fraseologismide õpetamisel tuleks keskenduda rohkem aktiivsele kujundliku keelega tegelemisele kui lihtsalt äraõppimisele. Viimaste aastakümnete jooksul on sõnavara ja sõnavara õppimise käsitlemisel hakatud üksiksõnade asemel üha rohkem keskenduma üksustele, mis koosnevad rohkem kui ühest sõnast (ingl *unit*). Veelgi rohkem on hakatud tähelepanu pöörama vormelitele (ingl *formulaic language*) ja konstruktsioonidele (*chunks* – eestikeelse vastena kasutatud ka terminit *känk*), mis hõlmavad erinevaid mitmesõnalisi üksusi verbiühenditest kuni idioomide ja fraseologismideni. (Carter 2012: 1–3)

Kui vaadata Euroopa keeleõppe raamdokumenti, mainitakse seal idiomaatilist keelekasutust C1-taseme kirjelduses seoses sõnavara ulatusega. Selle järgi peaks C1-taseme keelekasutaja valdama rikkalikku sõnavara ja olema võimeline kasutama ka idioome. (Euroopa keeleõppe raamdokument 2002: 130) Seega ei nõuta keeleõppijalt fraseologismide tundmist enne kõrgtaseme saavutamist, aga samas võiks idiomaatilise keelekasutuse ja fraseologismide õppimist alustada siiski järk-järgult juba varem.

Mida aga tähendab sõna tundmine? Carteri järgi tähendab võõras keeles sõna tundmine muuhulgas oskust kasutada sõna produktiivselt ning tuletada sõna meelde aktiivse kasutuse jaoks. Sõnast arusaamine ei võrdu sõna produtseerimisega ning produtseerimist võib üldiselt pidada keerulisemaks protsessiks kui mõistmist. Carter märgib siiski, et mõnel juhul on vajalik ainult sõna passiivne tundmine ning osa sõnu teab keelekasutaja ainult passiivselt. Sõna tundmine tähendab Carteri järgi ka selle teadvustamist, kui suure tõenäosusega kohtab keelekasutaja mõnda sõna kirjalikus keeles või kõnekeeles. (Carter 2012: 185, 226)

1.2.2. Idiomaatilise keelekasutuse ja fraseologismide mõistmisega seotud uurimusi Eestis ja mujal

Emakeelsete keelekasutajate puhul algab idiomaatilise keelekasutuse omandamine juba lapsepõlves ning areneb kuni täiskasvanueani välja (vt näiteks Forssten 2012: ?, 286). Erinevad uurimused on andnud erinevaid tulemusi selle kohta, millises vanuses suudavad lapsed kasutada idioomide ja fraseologismide tähenduse selgitamiseks erinevaid strateegiaid. Semantilise analüüsi ja konteksti kasutamist idioomidest arusaamisel on uurinud näiteks Kate Cain, Andrea S. Towse ja Rachael S. Knight (2009). Nad uurisid võrdlevalt 7–8-aastaste ja 9–10-aastaste laste idioomide mõistmist. Katses osalenud lapsed olid (briti) inglise emakeelega ning katses kasutati idiomaatilisi väljendeid, mis olid teistest Euroopa keeltest tõlgitud ja mida briti inglise keeles ei eksisteeri. Katse näitas, et juba 7–8-aastased lapsed olid võimelised kasutama tähenduse selgitamiseks semantilist analüüsi ehk kujundliku tähenduse tuletamist sõnasõnaliste tähenduste abil ning suutsid ka kontekstiga arvestada. (Cain, Towse ja Knight 2009)

Eesti emakeelega noorte fraseoloogiatundmist on uurinud näiteks Reet Õunap oma magistritöös „Põhikooli- ja gümnaasiumiõpilaste fraseoloogiatundmine“ (2010). Õunapi uurimus koosnes kahest osast. Esimeses osas uuris ta, kas ja milliseid fraseologisme kasutavad 8. klassi ja 11. klassi õpilased oma kirjalikes töödes. Esimese osa eesmärgiks oli selgitada välja, milliseid fraseologisme kasutavad õpilased nii-öelda spontaanselt. Teises osas lahendasid õpilased testülesandeid, mis olid seotud fraseologismide tähenduste määramise ja moodustamisega. Teise osa eesmärgiks oli selgitada, mil määral õpilased fraseologisme tunnevad. Uurimuse käigus tuli välja, et mõlemad grupid kasutasid oma kirjandites fraseologisme suhteliselt vähe, aga gümnaasiumiõpilased kasutasid fraseologisme siiski rohkem kui põhikooliõpilased. Gümnaasiumiõpilaste töödest oli leida ka mõnesid Piibli

ainesega fraseologisme. Erinevate fraseologismide tähenduste tundmisel olid gümnaasiumiõpilaste tulemused ka põhikooliõpilaste omadest paremad, kuigi mitte nii suurel määral, nagu autor ootas. Üldiselt järeltas Õunap, et sõnavara ja fraseologismide õpetamisele tuleks koolides palju rohkem tähelepanu pöörata. (Õunap 2010: 3, 41, 45–47.)

Eesti noorte fraseologismide kasutust on uurinud ka Anneli Baran oma artiklis „Fraseologismide rollist Eesti koolinoorte keelekasutuses 2007. aasta koolipärimuse kogumisvõistluse põhjal“. Baran analüüsis Eesti Kirjandusmuuseumi koolipärimuse kogumise võistluse kaudu saadud materjali ning jõudis järeldusele, et noorte keelekasutuses esineva fraseoloogilise ainese allikateks on peamiselt internet, filmid ja reklaamid. Vanasõnalaadset, traditsioonilist fraseoloogiat leidis noorte keelekasutuse vähem ning see esines pigem vanasõnaparoodiatena (nt *Kes teisele auku kaevab, selle käes on labidas*). (Baran 2010: 95, 116, 119)

Seda, kuidas emakeelsed eestlased teiste keelte idioomidest aru saavad, on uurinud näiteks Rita Anita Forssten oma doktoritöös „The effect of L1-L2 analogy and transparency in Estonian adolescents’ EFL idiom comprehension“ (2021). Forssten uuris oma töös seda, mis strateegiaid kasutavad eesti emakeelega teismelised selleks, et inglise keele idiomaatilistest väljenditest aru saada, ning sedagi, millised strateegiad töötavad idioomide mõistmisel kõige tõhusamalt. Forssten keskendus emakeele ja sihtkeele vahelise analoogia ning idioomide läbipaistvuse, poolläbipaistvuse ja läbipaistmatuse rollile mõistmisprotsessis. Forssten märgib, et kuigi tavaliselt mõistetakse idioomi läbipaistvuse all seda, et idioomi kujundlik tähendus on sõnasõnalise tähenduse metafoorne laiendus, tähendab läbipaistev idioom tema töös sellist idioomi, mille ühte osa on võimalik sõnasõnaliselt mõista. Poolläbipaistva idioomi all mõeldakse tema töös idioomi, mille metafoorsus on hõlpsalt arusaadav isegi juhul, kui selles sõnasõnalist kokkulangevust pole. Läbipaistmatu idioomi puhul pole väljendi kujundlikkus või kujundtuum vastuvõtja jaoks üheselt mõisteta ning läbipaistmatu idioomi tähenduse tundmiseks on tihti vaja teada väljendi algupära või tähendus. (Forssten 2021: 11–13, 23)

Forssten viis läbi kolm erinevat testi, millest kaks olid valikvastustega küsitlused ning kolmas „mõttele-valjusti-katse“, mis võimaldas jälgida katseisikute väljendite mõistmise protsessi. Katseisikute vanus oli 12–15 aastat ning nad valdasid inglise keelt kesktasemel. Esimene test keskendus väljendite läbipaistvuse astme ning emakeele ja sihtkeele vahelise analoogia korrelatsioonile. Selles testis olid katseisikute jaoks kõige lihtsamini arusaadavad läbipaistvad idioomid, millel puudub emakeeles vaste, ning läbipaistvad ja läbipaistmatud väljendid, millel on olemas identne eestikeelne vaste. Teises testis olid muutujaks väljendite läbipaistvus ning väljendite identsus või sarnasus emakeeles ja sihtkeeles. See test näitas, et

katseisikud mõistsid kõige hõlpsamini idioome, mis on läbipaistvad ning millel on ka identne eestikeelne vaste. Kõige keerulisemad olid idioomid, mis on läbipaistmatud ja millel on osaliselt sarnane, aga mitte identne eestikeelne vaste. Kolmanda testi tulemusena selgus, et enamik katseisikutest (48,68%) kasutas väljendite tähenduse selgitamiseks semantilist analüüsi ehk püüdis tuletada väljendite tähendust sõnasõnaliste komponentide kaudu. Sellest hoolimata oli tähenduse mõistmisel kõige tõhusam hõlpsustav tegur emakeelele toetumine. Emakeelele toetus siiski 32,26%, katseisikutest ehk veidi vähem kui semantilisele analüüsile. (Forssten 2021: 8, 287–288)

Forssten märgib, et idioomidest arusaamist mõjutavad ka paljud muud tegurid peale läbipaistvuse ja emakeele mõju ning sellest tulenevalt ei saa neid tulemusi üldistada. Lisaks tuleb meeles pidada, et ta uuris oma töös lapsi, kuid idioomidest ning metafooridest arusaamine areneb kuni täiskasvanueani. Forssten soovib siiski, et idioomide õpetamist ei tohiks lükata vanemasse ikka või edasijõudnute tasemele, vaid põhimõtte „mida varem, seda parem“ kehtib tema järgi ka idioomide õpetamise kohta. Forssteni soovitusel võiks õpetamist alustada nendest idioomidest, millel on identne emakeelne vaste, ning seejärel võiks käsitleda neid idioome, millel on sõnasõnaliselt vastav koostisosa. Kolmandaks võiks õpetusse kaasata idioome, mis on poolläbipaistvad, ning neljandaks võiksid lisanduda idioomid, millel on sarnane, aga mitte täiesti identne eestikeelne vaste. Läbipaistmatud idioomid, millel emakeelset vastet pole, soovib Forssten jätta edasijõudnute tasemele. (Forssten 2021: 286, 289)

Selle kohta, kuidas keeleõppijad eesti keele idiomaatilistest väljenditest (sealhulgas Piibli fraseologismidest) aru saavad, leidub vähe eestikeelseid uurimusi. Siinse bakalaureusetöö temaatikaga on võrreldav Lotta Pilli-Sihvola Helsingi ülikoolis (2017) tehtud soomekeelne magistr töö „Äimän käkenä vai peruskauraa? – Äidinkieliset ja S2-puhujat erilaisten sanontojen jäljillä“ (Puuga pähe saanud või selge nagu seebivesi? – Emakeelsed ja L2 kõnelejad erinevate ütluste jäli). Pilli-Sihvola uuris oma magistr töö, kuidas saavad emakeelsed soome keele kõnelejad aru idiomaatilisest keeekasutusest ja väljenditest võrreldes soome keelt teise keelena kõnelejatega. Lisaks uuris ta, kas ütluste päritolu ja küsitletute taust mõjutavad seda, kuidas nad ütlustest aru said. Küsitluses kogutud taustaandmed olid vanus, sugu, emakeel, soome keele õppimise aeg aastates ning keel, mida vastaja peab oma kõige tugevamaks keeleks. (Pilli-Sihvola 2017: 14–16, 78.)

Pilli-Sihvola korraldas küsitluse, kuhu valis 27 idiomaatilist ütlust. Nende hulgas oli ka viis Piibli väljendit. Küsitluses paluti vastajatel valida valikvastuste hulgast või kirjutada, millises olukorras nad vastavat ütlust kasutaksid ehk kuidas nad ütluse tähendust mõistavad. Neil paluti ka hinnata, kas ütlus tundub neile võõras või tuttav. Piiblist pärit väljendite tähendust teadis

tema andmetel 74% emakeelsetest kõnelejatest. Soome keelt teise keelena rääkivate küsitletute hulgast teadis Piibli väljendite tähendust ainult 28%. Mõlema grupi jaoks olid Piibli väljendid mõnevõrra võõramad kui teised küsitluses välja toodud väljendid. Taustategurite hulgast mõjutas Piibli väljenditest arusaamist kõige rohkem vastaja vanus. Üle 40-aastased emakeelsed küsitletud tundsid Piibli väljendeid teistest märgatavalt paremini, 94% täpsusega. Soome keelt teise keelena rääkijate hulgast ei avaldanud erilist mõju vanus, vaid see, kui kaua nad olid soome keelt õppinud. (Pilli-Sihvola 2017: 73, 78.) Eel toodud uurimustele põhinevalt võib järeldada, et fraseologismidest arusaamist mõjutavad muuhulgas nii kontekst, keelekasutaja vanus, väljendite läbipaistvuse aste, emakeel kui ka see, kui tihti fraseologismi kohatakse. Fraseologismidest arusaamisel kasutatavaid strateegiaid on näiteks semantiline analüüs, toetumine emakeelele ning abi otsimine kontekstist.

2. Meetod

Tähenduse uurimiseks on võimalik kasutada erinevaid katselisi meetodeid, millest üks on arusaamiskatse, mis uurib, kuidas keelekasutaja keelest aru saab (Jane Klavan, Ann Veismann ja Anni Jürine 2013: 21). Praeguse töö puhul on tegu just arusaamiskatsega ning andmete kogumise meetodiks on kirjalik küsitlus (vt lisa 1). Küsitluse koostamisel toetusin osaliselt Pilli-Sihvola (2017: 87) magistritöös kasutatud küsitluse ülesehitusele. Küsitluse koostamise sisuliseks aluseks võtsin Arvo Krikmanni (1996: 289, 297) artiklis “Piibel kui ütluste allikas” ja Tiit Kuninga (2022) raamatus “Lendsõnad” esinevad piibli päritolu väljendid. Eesmärgiks oli valida küsitlusse kahte tüüpi väljendeid Krikmanni liigituse järgi:

- 1) vanasõnad ja paröömiad (nt *Igal asjal oma aeg; Kes tuult külvab, see tormi lõikab*);
- 2) fraasid ja võrdlused ning ühesõnalised ja laiendatud metafoorid (nt *Keelatud vili; Teri sõkaldest eraldama*).

Esimeses etapis valisin oma keeletajule ning Krikmanni (1996) liigitusele tuginedes välja 34 erinevat väljendit, mille hindasin tänu kasutussagedusele eesti keeles tuntuks. Teises etapis kontrollisin väljendite sagedust eesti keele ühendkorpusest 2021, et teada saada nende tegelik esinemissagedus tänapäeva keelekasutuses. Seadsin eesmärgiks valida küsitlusse nii levinumaid kui ka vähem levinud väljendeid. Sageduse kontrollimiseks kasutasin programmi Sketch Engine konkordantsi tööriista (vt lisa 2). Otsingutes kasutasin ainult väljendite põhikuju ehk otsisin väljendeid ainult sel kujul, millisena need “Fraseoloogiasõnaraamatus” või raamatus “Lendsõnad” esinevad. Väljendite otsimine võimalikku vormi või sõnajärje varieerumist arvestades annaks kindlasti rohkem ja täpsemaid tulemusi, aga selle töö mahtu ja korpussageduse taustalisust arvestades piirdusin põhikujudega. Kolme väljendi puhul (*Oma käsi millestki puhtaks pesema; Savijalgadel seisma ja Soolasambaks muutuma*) tegin siiski erandi ja otsisin neid ka teistes vormides, kuna sõnaraamatuvorm ei andnud tulemusi (lisa 2, märgitud tärniga).

Valisin küsitlusse viis kõige rohkem tulemusi andnud ning viis kõige vähem tulemusi andnud väljendit. Ülejäänud 14 väljendit valisin juhuse alusel, arvestades siiski endiselt sellega, et küsitluses oleks väljendeid mõlemast Krikmanni liigituse grupist. Mõned väljendid on eesti keeles kasutusel mitmel erineval kujul (näiteks *Tolmu oma jalgadelt pühkima; Tolmu*

oma jalgadelt raputama). Nendel juhtudel valisin selle kuju, mis andis korpuspäringus rohkem tulemusi. Väljendite kasutamine Vanas või Uues Testamendis ei olnud valiku kriteeriumiks, aga küsitluses leidub väljendeid nii Vanast (nt *Soolasambaks muutuma*) kui ka Uuest Testamendist (nt *A ja O*).

Küsitluses palusin osalejatel valida või kirjutada, mis on nende arvates väljendi kõige sobivam tähendus. Väljendite seost Piibliga ei olnud küsitluses mainitud, et see ei suunaks katseisikute mõtteid. Küsitluses oli nii valikvastustega kui ka vaba vastusega küsimusi: valikvastustega küsimusi oli 18 ja vaba vastusega kuus. Lisaks sellele panin küsitluse kolm täiteväljendit, mis ei pärine Piiblist (*End võõraste sulgedega ehtima; Lõviosa; Kahe tule vahel olema*). Valikvastustega küsimustel olid vastusevariandid A-D, mille hulgast üks oli “Fraseoloogiasõnaraamatus” (2017), Tiit Kuninga raamatus “Lendsõnad” (2022) või eesti fraseologismide elektroonilises alussõnastikus toodud väljendi konventsionaalne tähenduskirjeldus või kombinatsioon eeltoodud allikatest. Ülejäänud vastusevariandid pakkusid minu välja mõeldud ebaasjakohaseid tähendusi. Ebaasjakohaseid variante välja mõeldes püüdsin lähtuda loogikast, mille järgi oli üks vastusevariantidest väljendi otsene, sõnasõnaline tähendusvaste, üks variant õigele tähendusele üsna sarnane ning üks variant õigest tähendusest tunduvalt erinev või isegi sellele vastupidine. Lisaks tähenduse määramisele palusin osalejatel hinnata iga väljendi järel viiepallilisel skaalal (1 ei kasuta – 5 kasutan sageli), kas ja kui tihti nad seda väljendit kasutavad (lisa 1). Lisaks vastustele kogusin vastajatelt ka taustandmeid, milleks olid vanus, sugu, õpitav eriala ja emakeel.

Viisin katse läbi kahele võrdlusgrupile: eesti emakeelega üliõpilased ja eesti keelt teise keelena kõnelevad üliõpilased. Katseisikud vastasid küsitlusele kohapeal paberil ning andsid osalemiseks nõusoleku suuliselt. Eesti keelt teise keelena kõnelejatel oli võimalus küsida üksikute sõnade tähenduse kohta. Katsed viisin läbi aprillis ja mais 2024. Mõlemal võrdlusgrupil kulus katse tegemisele aega keskmiselt 15–20 minutit.

Emakeelsed katses osalenud olid Tartu Ülikooli eesti keele väljendusõpetuse aine õppegruppide ja nende erialad olid eripedagoogika ja logopeedia ning loodus- ja reaalainete õpetaja õppekava. Kõik katseisikud olid bakalaureuseastme üliõpilased. Osalejate vanus oli 19–36. Emakeelseid katses osalenuid oli kokku 47 ning nende hulgas oli 43 naist ja 4 meest.

Eesti keelt teise keelena kõnelevad katseisikud olid Tartu Ülikooli eesti keele sõnamoodustuse ja eesti keele C1 taseme gruppide ja nende erialad olid eesti ja soomeugri keeleteadus, skandinaavia keeled ja kultuurid, vene ja slaavi keeled, arstiteadus, majandus, infotehnoloogia, ajakirjandus ja kommunikatsioon ning geenitehnoloogia. Kõigi muu emakeelega osalejate keeletase oli C1 ja vanus jäi vahemikku 19–32. Emakeeltest olid

esindatud vene, saksa, urdu, ukraina ja hiina keel. Eesti keelt teise keelena kõnelevaid katseisikuid oli kokku 28 ning nende hulgas oli 22 naist, 5 meest ja 1 mittebinaarne.

Kuna mõlemad võrdlusgrupid olid Tartu Ülikoolist ning otsisin võimalikke katseisikuid, võttes ühendust eesti keele väljendusõpetuse õppejõudude ja C1-taseme eesti keele kursuste õppejõududega, saab öelda, et tegu on kobarvalimi ehk klastervalimi ja mugavusvalimiga. Klastervalimi all mõeldakse valimit, mille aluseks on inimeste kobarad (antud juhul üliõpilased), mitte üksikud inimesed (Lagerspetz 2021:171). Klastervalimi puhul valitakse uurimisobjektide kobarad juhuse alusel ning küsitletakse kõiki ühe kobara liikmeid (antud juhul kõiki ühe õppegrupi inimesi). Mugavusvalimi all mõeldakse valimit, mis moodustub selle alusel, keda on võimalik kergesti kätte saada. Sel juhul uurivad inimesed tihti oma eriala või õppeasutuse inimesi ja praegusel juhul on ka tegu sellise valimiga. Nii klastervalimi kui ka mugavusvalimi puhul tuleb Lagerspetzi sõnul meeles pidada, et süstemaatilise vea oht on suur. (Lagerspetz 2021: 170-171, 174)

Küsitlute andmed ja küsitluse vastused sisestasin Exceli tabelisse. Alguses käsitlesin emakeelsete ja eesti keelt teise keelena kõnelejate vastuseid eraldi. Lugesin mõlema grupi puhul valikvastuste tulemused väljendite kaupa kokku (mitu A, B jne vastust oli ühe väljendi kohta). Seejärel arvutasin iga väljendi puhul sobivate vastuste osakaalu. Samuti arvutasin vastajate kaupa sobivate vastuste osakaalu ja selle kaudu sain teada vastajate keskmise tulemuse. Vaba vastusega küsimuste puhul pidasin vastust sobivaks, kui selles kajastus „Fraseoloogiasõnaraamatus“, raamatus „Lendsõnad“ või FES-is esitatud väljendi seletus või sellega sünonüümne seletus ning tähendust oli mõistetud kujundlikult. Juhul kui küsitletu oli jätnud mõne valikvastuse valimata või ei vastanud vaba vastusega küsimusele, tõlgendasin seda nii, et küsitletu ei tea väljendi tähendust.

Kasutust hinnates arvutasin väljendite kaupa kokku numbrilised vastused (1 ei kasuta – 5 kasutan tihti) ning seejärel arvutasin iga väljendi keskmise kasutuse näitaja. Arvutasin ka iga vastaja keskmise hinnangu väljendite kasutusele ja selle kaudu sain teada, kui tihti keskmine küsitletu enda hinnangul Piibli väljendeid kasutab.

Lõpuks vaatlesin emakeelsete ja teise keelena kõnelejate vastuseid võrdlevalt ning suhestasin neid ka eesti keele ühendkorpuses tehtud päringute tulemustega. Küsitluse tulemuste analüüsil kasutasin seega peamiselt kvantitatiivset meetodit. Kvantitatiivset uurimismeetodit iseloomustab see, et teavet on võimalik väljendada arvuliselt (Lagerspetz 2021: 123). Vabu vastuseid analüüsid kasutasin ka osaliselt kvalitatiivset meetodit, mida kasutatakse tavaliselt sellise teabe puhul, mida pole võimalik arvuliselt väljendada või juhul kui arvuline väljendus pole otstarbekas (Lagerspetz 2021: 123). Vabu vastuseid analüüsid

toetusin vajadusel ka semantilise analüüsi põhimõttele. Kokkuvõttes saab kasutatud meetodit pidada ka triangulatsiooniks ehk eri tüüpi meetodite ühendamiseks.

3. Analüüs

3.1. Eesti emakeelega üliõpilaste vastused

3.1.1. Väljendite tundmine ja kasutus

Eesti emakeelega üliõpilased tundsid Piibli fraseologisme keskmiselt 70% ulatuses ehk keskmise küsitletu vastus oli kooskõlas väljendi konventsionaalse tähendusega 17 väljendi puhul 24-st. Kõige tuntumad väljendid olid *südan puistama* ja *kurja juur*. Neid tundsid kõik küsitletud. Kõige vähem tuntud väljend oli *tuhka pähe raputama*, mille konventsionaalset tähendust tundis ainult 17% vastanutest.

Kasutamise kohta andsid küsitletud keskmiselt hinnangu 1,56, mis jääb „ei kasuta“ ja „kasutan harva“ vahele. Väljendite kaupa vaadeldes anti kõige kõrgemad hinnangud väljenditele *igal asjal oma aeg*, *kurja juur* ja *südan puistama*, millest kõiki kasutasid küsitletud enda hinnangul keskmiselt siiski 'pigem harva'. Kuna ülejäänud väljenditele antud hinnang oli madalam ('kasutan harva' või 'ei kasuta'), võib öelda, et eesti emakeelega üliõpilased ei kasuta Piiblist pärit fraseologisme enda hinnangul kuigi palju.

Tabelis 1 on toodud kõik küsitluses esinenud väljendid emakeelsete eestlaste jaoks kõige tuntumast kuni kõige vähem tuntud väljendini. Vastustest on näha, et enamikku tähendustest ehk 20 küsitluses esinenud väljendi tähendust tundis vähemalt 50% vastajatest. Seega saab järeldada, et eesti emakeelega üliõpilased tunnevad Piiblist pärit fraseologisme suhteliselt laias ulatuses. Ainult nelja väljendi konventsionaalset tähendust tundis vähem kui 50% ning nende väljendite puhul oli võimalik järeldada, et tähendust kas ei tuntud või oli tähenduse määramisel näha mõnda kindlat mustrit ehk paljud valisid sama „vale vastuse“ (vt lk 27). Vabu vastuseid vaadeldes oli näha, et emakeelsed suutsid seletada väljendite tähendust hästi ka oma sõnadega. Vaba vastusega oli kuus väljendit ning nendest keskmiselt nelja tähendust osati seletada konventsionaalsele tähendusele vastavalt.

Tabel 1 Küsitluses esinenud väljendid tähenduse tundmise järjekorras, emakeelsed

Väljend	Tähenduse tundmine (/47 vastanust)
Südant puistama	47 (100%)
Kurja juur	47 (100%)
A ja O	45 (95%)
Kes ei tööta, see ei söö	45 (95%)
Hoidma nagu silmatera	43 (91%)
Kahe teraga mõök	42 (89%)
Keelatud vili	41 (87%)
Komistuskiivi	40 (85%)
Hüüdja hääl kõrbes	38 (80%)
Küünalt vaka all hoidma	38 (80%)
Oma käsi millestki puhtaks pesema	38 (80%)
Ei jää kivi kivi peale	37 (78%)
Hunt lambanahas	36 (76%)
Pärleid sigade ette loopima	36 (76%)
Teri sõkaldest eraldama	35 (74%)
Kes tuult külwab, see tormi lõikab	33 (70%)
Soolasambaks muutuma	30 (63%)
Inimene mõtleb, aga Jumal juhib	28 (59%)
Pinnuks silmas olema	26 (55%)
Tolmu oma jalgadelt pühkima	22 (50%)
Eluvaimu sisse puhuma	21 (44%)
Savijalgadel seisma	14 (29%)
Igal asjal oma aeg	13 (27%)
Tuhka pähe raputama	8 (17%)

Järgnevas tabelis 2 on esitatud kõik küsitluse väljendid kasutusele antud keskmise hinnangu alusel alates kõige kasutatumatest kuni kõige vähem kasutatud väljenditeni. Kasutuse keskmine hinnang on näidatud sajandiku täpsusega, kuna erinevused väljendite vahel olid väikesed.

Tabel 2 Küsitluses esinenud väljendid kasutusele antud hinnangu järjekorras, emakeelsed

Väljend	Keskmine kasutus (1 ei kasuta – 5 kasutan sageli)
Igal asjal oma aeg	3,46
Kurja juur	3,34
Südant puistama	3,21
Kes ei tööta, see ei söö	2,70
Keelatud vili	2,19
Hoidma nagu silmatera	2,10
Oma käsi millestki puhtaks pesema	2,08
Pinnuks silmas olema	2,08
Komistuskiivi	2,06
A ja O	2,04
Eluvaimu sisse puhuma	1,93
Kahe teraga mõök	1,85
Hunt lambanahas	1,63
Teri sõkaldest eraldama	1,48
Tolmu oma jalgadelt pühkima	1,44
Tuhka pähe raputama	1,40
Soolasambaks muutuma	1,38
Pärleid sigade ette loopima	1,25
Hüüdja hääl kõrbes	1,21
Inimene mõtleb, aga Jumal juhib	1,19
Ei jää kivi kivi peale	1,04
Kes tuult külwab, see tormi lõikab	1,02
Savijalgadel seisma	1,02
Küünalt vaka all hoidma	1,00

(1 – ei kasuta; 2 – kasutan harva; 3 – pigem harva; 4 – mõnikord; 5 – sageli)

Tabelist 2 on näha, et isegi kõige kasutatumad väljendid said keskmiselt hinnangu „3 – kasutan pigem harva“. Neid väljendeid oli kolm: *igal asjal oma aeg, kurja juur* ja *südan puistama*. Vahemikku „2 – kasutan harva“ jäi seitse väljendit ning ülejäänud 13 väljendit kasutasid vaid üksikud küsitlitud. Väljendit *küünalt vaka all hoidma* ei kasuta enda hinnangul keegi. Vaadeldes küsitlute antud kasutuse hinnanguid üksikisiku tasandil, oli näha, et need, kes kasutasid enda hinnangul mõnda väljendit, kasutasid tavaliselt ka teisi väljendeid.

Kasutuse ja tundmise poolest kattusid kõige tuntumad ning kõige kasutatumad väljendid suhteliselt laias ulatuses. Viie kõige tuntuma ja viie kõige kasutatuma hulgast kattus kolm väljendit: *südan puistama, kurja juur* ja *kes ei tööta, see ei söö*. Kümne kõige tuntuma ja kümne kõige kasutatuma väljendi hulgast kattus seitse väljendit.

Kõige vähem tuntud ja kasutatud väljendite osas ei olnud korrelatsioon niisama selge. Viie kõige vähem tuntud ja viie kõige vähem kasutatud väljendi hulgast kattus ainult üks väljend, *savijalgadel seisma*. Kümne kõige vähem tuntud ja kümne kõige vähem kasutatud väljendi hulgas oli kattumisi siiski juba rohkem, nende hulgast kattus kuus väljendit. Üldiselt kuulusid vähe kasutatute hulka pikemad väljendid (nt *pärleid sigade ette loopima*) ja vanasõnalaadsed väljendid (*inimene mõtleb, aga Jumal juhib; kes tuult külwab, see tormi lõikab*).

Emakeelsed vastajad tundsid erinevate läbipaistvusastmetega väljendeid laias ulatuses. Kümne kõige tuntuma väljendi hulgas oli üks läbipaistev väljend (*kes ei tööta, see ei söö*), neli poolläbipaistvat väljendit (*hoidma nagu silmatera, komistuskivi, kurja juur* ja *keelatud vili*) ja viis läbipaistmatut väljendit (*A ja O, hüüdjä hääl kõrbes, kahe teraga mõök, südan puistama* ja *küünalt vaka all hoidma*). Kümne kõige vähem tuntu hulgas oli samuti nii läbipaistvaid (2), poolläbipaistvaid (2) kui ka läbipaistmatuid väljendeid (6). Seega ei saa järeldada, et väljendi läbipaistvusaste üksinda oleks mõjutanud väljendite tundmist.

Läbipaistmatute väljendite tundmist mõjutas olulisel määral nende oletatav esinemissagedus eesti keeles. Neid läbipaistmatuid väljendeid, mis andsid eesti keele ühendkorpuses palju tulemusi (nt *A ja O* ja *südan puistama*) tunti üldjuhul palju paremini kui läbipaistmatuid väljendeid, mis andsid korpuses vähe tulemusi (nt *savijalgadel seisma*). Neid läbipaistmatuid väljendeid, mille tähendust tunti vähem, kasutati ka kõige vähem. Väljendite kasutusele antud hinnangutest oli näha, et kümne kõige vähem kasutatud väljendi hulgas oli kaheksa läbipaistmatut väljendit ehk enamik vähe kasutatud väljenditest on läbipaistmatud. Siinse uurimuse põhjal on siiski raske öelda, kas läbipaistmatus mõjutab mingil viisil otse kasutust või on tegu pigem sellega, et need väljendid olid vähem levinud, vähem tuntud ja seega vähe kasutatud. Kuna kümne kõige kasutatuma väljendi hulgas leidis siiski kuus

läbipaistmatut väljendit, ei saa öelda, et emakeelsed küsitletud kasutaksid kõiki läbipaistmatuid väljendeid vähe.

Väljendite sõnasõnalist tõlgendamist esines emakeelsetel harva. Vaba selgitusega väljendite puhul oli näha, et vahel kasutati semantilist analüüsi ehk püüti sõnasõnalise tähenduse abil jõuda kujundliku tähenduseni. Sõnasõnalisele tähendusele toetumist esines eriti vähe tuntud väljendite, nagu *soolasambaks muutuma* ja *savijalgadel seisma* puhul. Näiteks ütles üks küsitletu, et *savijalgadel seisma* võiks tähendada seda, et „põlved on nõrgad või jalad ei kanna“. Soolasamba puhul hakkas üks küsitletu otsima tähendust veelgi kaugemalt: „Soolasammas nagu mida loomad lakuvad, aga sina oled kui midagi, mida sääsed ja parmad söövad?“. Väljendid *soolasambaks muutuma* ja *savijalgadel seisma* kuulusid mõlemad kaheksa kõige vähe tuntud ja kaheksa kõige vähem kasutatud väljendi hulka. Nende esinemissagedus 2021. a eesti keele ühendkorpuses oli ka madal (*savijalgadel seisma* 46 tulemust; *soolasambaks muutuma* 21 tulemust). Seega ei ole need väljendid üliõpilaste jaoks kuigi tuttavad. Lisaks sellele on mõlemad väljendid poolläbipaistvad või isegi läbipaistmatud. Sõnasõnaliselt või poolsõnasõnaliselt mõistetavateks osadeks võib neis pidada tegusõnu *seisma* ja *muutuma*, aga *soolasamba* ja *savijalgade* tähendusest on raske aru saada, kui väljend pole tuttav.

Vastuseid vaadeldes tuleb meeles pidada, et kuna vastajatest 43 ehk üle 90% olid naised, põhinevad järeldused suurelt osalt naiste keelekasutusel. Seega ei saa tulemusi üldistada kõiki üliõpilasi puudutavateks. Samuti ei saa teha kaugele ulatuvaid järeldusi soo mõjust fraseologismide tundmisele või kasutusele. Huvitav detail on siiski see, et näiteks väljendi *hoidma nagu silmatera* tähendust seletas üks meessoost küsitletu järgmiselt: „Millegi/kellegi hoidmine. Nt *mehed* oma autot.“ Üks naissoost küsitletu seletas sama väljendi tähendust nii: „Midagi enda jaoks olulist hoidma turvaliselt. Nt ema hoiab oma last.“ Üksikutele inimestele põhinevalt ei saa siiski järeldada näiteks seda, kas inimesed toovad sõna tähendust seletades enda soole „tüüpilisi“ näiteid. Küll aga võiks tulevikus uurida seda, kas sugu on üks tegur, mis mõjutab fraseologismide tundmist ja kasutust.

Teised taustategurid ehk üliõpilaste eriala ning vanus ei avaldanud esmase kirjeldava statistika põhjal otsustades tulemustele erilist mõju. Esindatud oli kaks õppekava: eripedagoogika ja logopeedia ning loodus- ja reaalainete õpetaja. Nende erialade üliõpilaste vastuste vahel ei ilmnenud märgatavaid erinevusi väljendite tundmises või kasutuses. 90% ehk 43 kõigist küsitletutest oli vanuses 19–22 ja ainult nelja ehk 10% vanus jäi vahemikku 23–36. Sellest tulenevalt ei saa teha järeldusi ka selle kohta, kas vanus võis kuidagi väljendite tundmist või kasutust mõjutada.

3.1.2. Tähelepanekuid väljendite kohta

Vastuste põhjal saab küsitluses esinenud fraseologismidest moodustada kolm gruppi:

- 1) väljendid, mille tähendust tundis vähemalt 85% ehk vähemalt 40/47 vastanutest ja mida vastanud enda hinnangul kasutavad harva või pigem harva (Tabel 3);
- 2) väljendid, mille tähendust tundis vähemalt 60% vastanutest, aga mida enamik enda hinnangul ei kasuta;
- 3) väljendid, mille puhul valis üle 30% vastajatest sama konventsionaalsest tähendusest kõrvale kalduva vastuse või oli tähenduse mõistmises näha mõnd muud korduvat mustrit. Selle grupi väljendeid kasutasid vastanud enda hinnangul harva või ei kasutanud üldse.

Järgnevalt vaatlen kolme eeltoodud gruppi eraldi:

Tabelis 3 on toodud väljendid, mille tähendust tundis vähemalt 85% vastanutest.

Tabel näitab ka nende väljendite kasutuse kohta antud keskmist hinnangut ning väljendite esinemissagedust eesti keele ühendkorpuses 2021.

Tabel 3 Väljendid, mille tähendust tundis vähemalt 85% vastanutest

Väljend	Tähenduse tundmine (/47 vastanust)	Keskmine kasutus (1 ei kasuta – 5 kasutan sageli)	Sagedus eesti keele ühendkorpuses 2021
Südant puistama	47 (100%)	3,21	787
Kurja juur	47 (100%)	3,34	3353
A ja O	45 (95%)	2,04	3387
Kes ei tööta, see ei söö	45 (95%)	2,70	35
Hoidma nagu silmatera	43 (91%)	2,10	19
Kahe teraga mõök	42 (89%)	1,85	853
Keelatud vili	41 (87%)	2,19	1693
Komistuskivi	40 (85%)	2,06	1119

(1 – ei kasuta; 2 – kasutan harva; 3 – pigem harva; 4 – mõnikord; 5 – sageli)

Tabel 3 näitab, et need väljendid, mille tähendust küsitletud kõige paremini tundsid, on üldjuhul ka eesti keele ühendkorpuses sagedased ning seega eeldatavalt tänapäeva eesti keeles kasutusel. Erandiks on väljendid *hoidma nagu silmatera* ja *südant puistama*, mis andsid korpuspäringuga vähem tulemusi. Seda võib osaliselt mõjutada asjaolu, et need

sisaldavad tegusõna ja kuna otsisin korpuses neid ainult tegusõna algvormi kujul, ei saa sellele põhinevalt järeldada nende tegelikku sagedust. Korpuses esines vähe ka väljendit *kes ei tööta, see ei söö*, mida võib seletada see, et pikemad ja vanasõnalaadsed väljendid andsidki üldiselt korpuses vähem tulemusi.

Kui arvestada kõigi küsitluses esinenud 24 väljendiga, siis kuuluvad siin toodud kaheksa tuntumat väljendit 12 kõige kasutatuma hulka. Tundmise ja kasutuse vahel on seega korrelatsioon: mida rohkem väljendit tuntakse, seda rohkem seda kasutatakse ja vastupidi. Keele kasutuspõhisele teooriale toetudes saab öelda, et nende väljendite sõnesagedus on suur ja seega võib neid kaheksat väljendit pidada emakeelsete keelekasutajate jaoks hästi ligipääsetavaks (Kapatsinski 2023: 91). Tabelist 1 on näha, et nende kaheksa väljendi puhul on tundmine ja kasutus tihedalt seotud, kuigi kasutuse erinevused on üsna väikesed. Kõige tuntumaid väljendeid *südan puistama* ja *kurja juur*, kasutati keskmiselt 'pigem harva'. Väljendeid *keelatud vili* ja *komistuskivi*, mis esinevad tabeli 3 lõpus, kasutati 'harva'. Kui vaadata neid tulemusi Krikmanni (1996: 289, 297) liigituse alusel, on näha, et kõik tuntumad väljendid (v. a. *kes ei tööta, see ei söö*) kuuluvad tema järgi fraaside ja võrdluste ning ühesõnaliste ja laiendatud metafooride gruppi (nt *südan puistama; keelatud vili*). Seega saab öelda, et kõige lühemad Piiblist pärit väljendid on ühtlasi kõige tuntumad ja kasutatumad.

Väljendite hulka, mille tähendust tundis vähemalt 60% vastanutest, aga mida enamik enda hinnangul ei kasuta, kuulusid järgmised, tabelis 4 toodud väljendid. Tabelis on näidatud, mitu protsenti vastajatest tundis neid väljendeid ning milline keskmine kasutuse hinnang nendele anti. Väljendid on tabelis esitatud tuntuse järjekorras.

Tabel 4 Väljendid, mille tähendust tundis vähemalt 60% vastanutest

Väljend	Tähenduse tundmine	Kasutusele antud keskmine hinnang
Hüüdja hääl kõrbes	80%	1,21
Küünalt vaka all hoidma	80%	1,00
Oma käsi millestki puhtaks pesema	80%	2,08
Ei jää kivi kivi peale	78%	1,04
Pärleid sigade ette loopima	76%	1,25
Teri sõkaldest eraldama	74%	1,48

Väljend	Tähenduse tundmine	Kasutusele antud keskmine hinnang
Kes tuult külwab, see tormi lõikab	70%	1,02
Soolasambaks muutuma	63%	1,38

(1 – ei kasuta; 2 – kasutan harva; 3 – pigem harva; 4 – mõnikord; 5 – sageli)

Nende väljendite puhul oli kasutusele antud keskmine hinnang madal, vahemikus 1–2, seega enamik küsitletutest väljendeid ei kasutanud. Mida lähemale väärtusele 1 keskmine kasutuse hinnang jääb, seda vähem oli küsitluid, kes väljendit kasutavad. Teisisõnu valis nende väljendite puhul vähemalt 34 vastajat ehk 72% kõikidest vastajatest, et nad väljendit ei kasuta. Väljendit *küünalt vaka all hoidma* ei kasutanud enda sõnul mitte keegi ning väljendit *kes tuult külwab, see tormi lõikab* kasutab ainult üks küsitletu. Ainus erand selles grupis oli väljend *oma käsi millestki puhtaks pesema*, mida küsitletud kasutavad keskmiselt 'harva'.

Seega saab järeldada, et isegi kui mõnd väljendit tuntakse hästi, ei kasutata neid sellest hoolimata. Sellisel juhul kuuluvad need väljendid pigem keelekasutajate passiivsesse sõnavarasse. Praeguste andmete põhjal on raske järeldada, miks nii on. Üks põhjus võib olla see, et selle grupi väljendid (v.a. *soolasambaks muutuma*) on pikemad, alates kolmesõnalistest väljenditest (nt *hüüdjä hääl kõrbes*) kuni kuuesõnalisteni (*kes tuult külwab, see tormi lõikab*). Kuna pikematele väljenditele antud kasutuse hinnang oli üldiselt madalam kui kaheõnaliste väljenditele antud hinnang, võib nende väljendite madal kasutushinnang olla osaliselt sellest tingitud.

Väljenditest, mille puhul valis rohkem kui 30% ehk vähemalt 15 vastajatest sama konventsionaalsest tähendusest kõrvale kalduva vastuse, oli märgata kahte tendentsi. Esiteks oli mõne väljendi tähendus(väli) laienenud või üldistunud (*hunt lambanahas; eluvaimu sisse puhuma; igal asjal oma aeg; inimene mõtleb, aga Jumal juhib*). Teiseks oli mõne väljendi tähendus nihkunud kindlas suunas (*tuhka pähe raputama; pinnuks silmas olema; tolmu oma jalgadelt pühkima*).

Tähenduse laienemist või üldistumist saab vaadelda väljendi *hunt lambanahas* näitel. Kasutuse kohta sai see väljend hinnangu 1,63, paigutudes kasutuse edetabelis keskele. Väljend *hunt lambanahas* oli vaba vastusega küsimuste hulgast ning võimaldas igal vastajal seletada väljendit oma sõnadega. „Fraseoloogiasõnaraamatu“ (2017: 73) järgi on *hunt lambanahas* 'malbusega oma kurje kavatsusi varjav inimene, vagurust teesklev kuri inimene'. Kurjuse varjamise tähendus oli osas vastustes säilinud, aga pigem kajastus vastustes üldistunud

tähendus 'keegi, kes teeskleb midagi, mida ta ei ole'. „Eesti fraseologismide elektroonilises alussõnastikus“ ongi väljendi *hunt lambanahas* tähendus 'teeskleja'.

Lisaks sellele mõistsid paljud küsitletud väljendit tähenduses 'keegi, kes näeb välja teistsugune, kui ta päriselt on'. Näiteks kirjutas üks küsitletu: „Pealtnäha väga mõjukas ning ütleb suuri asju, kuid tegelikult on tagasihoidlik“. Teine küsitletu kirjeldas hunti lambanahas nii: „Näeb välja hell ja armas, ja tegelt julge“. Kolmas küsitletu võttis väljendi tähenduse kokku järgmiselt: „Keegi või miski pole tegelikult selline nagu esmapilgul“. Seega omistati *hundile lambanahas* palju erinevaid tähendusi ja sellega seostati mitmeid omadusi. Leena Huima on samuti oma artiklis välja toonud, et Piiblist pärit väljendi *kuldvasikas* tähendus on hakanud mitmes suunas arenema (Huima 2011: 30–32). Väljendi *hunt lambanahas* puhul on samuti näha ka sarnast tähenduse mitmes suunas arenemist.

Tähenduse nihkumise näiteks saab tuua väljendi *tuhka pähe raputama*. Selle väljendi konventsionaalse tähenduse ehk 'südamest kahetsema' valis ainult kaheksa küsitletut. Selle asemel valis 29 küsitletut vastuse *kedagi teist süüdlaseks tegema*. Sellele väljendile antud keskmine kasutuse hinnang oli 1,40 ehk kasutus jäi „ei kasuta“ ja „kasutan harva“ vahele. Küsitluse andmetel pole võimalik järeldada, miks mõistis enamik küsitletutest tähendust nii, et *tuhka pähe raputama* tähendab 'kedagi teist süüdlaseks tegema'. Mõnevõrra sarnane on eesti keeles väljend *tuhka silma ajama* või *tuhka silma puistama*, mille tähendus on „Fraseoloogiasõnaraamatu“ (2017:463) järgi 'petma, sihilikult kedagi milleski desorienteerima, valega eksitama'. Võimalik, et mõnel vastanul tekkis assotsiatsioon selle fraseologismiga.

Väljend *igal asjal oma aeg* oli küsitluses esinenud väljenditest kõige kasutatum. Sellele antud keskmine kasutuse hinnang oli 3,46 ehk selle kasutus jäi vahemikku „3 – kasutan pigem harva“ ja „4 – kasutan mõnikord“. Küsitluses valis siiski 34 küsitletut ehk 72% vastajatest konventsionaalsest tähendusest kõrvale kalduva vastusevariandi „kõik asjad elus toimuvad täpselt õigel ajal“. „Fraseoloogiasõnaraamatus“ (2017: 77) öeldakse, et see väljend on „kannatusele manitsemiseks“. Raamatus „Lendsõnad“ (2021: 72) tuuakse välja, et *igal asjal oma aeg* võib öelda muuhulgas inimesele, „kes ilmutab mingis asjas kannatamatust“. Väljend on eesti keeles käibel ka kujul „iga asi omal ajal“. Küsitluses oli väljendi konventsionaalne tähendus sõnastatud nii: „Igas asjas tasub olla kannatlik“. Võimalik, et see sõnastus eksitas mõnd vastajat.

Igal juhul ei saa öelda, et küsitletute valitud tähendus „Kõik asjad elus toimuvad täpselt õigel ajal“ oleks ebasobiv. See väljend pärineb Piiblist Koguja raamatu 3. peatükist, kus öeldakse: „Igale asjale on määratud aeg, ja aeg on igal tegevusel taeva all; aeg sündida ja aeg

surra, aeg istutada ja aeg istutatut kitkuda; aeg tappa ja aeg terveks teha, aeg maha kiskuda ja aeg üles ehitada; aeg nutta ja aeg naerda, aeg leinata ja aeg tantsida;---, (Koguja 3, 1–4). Tähendust saab mõista nii, nagu tsitaadi alguses on öeldud: igale asjale on määratud aeg. Iga asi toimub selleks määratud ajal ehk õigel ajal. Seega pole küsitletud tähendust valesti mõistnud, vaid pigem on tegu olukorraga, kus mõned tähenduse varjundid on kasutajate jaoks hääbunud, või on kitsenenud arusaam võimalikest kasutuskontekstidest, nagu kannatusele kutsumine.

3.2. Eesti keelt teise keelena kõnelejate vastused

3.2.1. Väljendite tundmine ja kasutus

Eesti keelt teise keelena (E2) kõnelevad üliõpilased tundsid Piibli fraseologisme keskmiselt 50% ulatuses ehk keskmise küsitletu vastus oli kooskõlas väljendi konventsionaalse tähendusega 12 väljendi puhul 24-st. E2-kõnelejate jaoks oli kõige tuntum väljend *kurja juur*, mille tähendust tundis 89% küsitletutest. Kõige vähem tuntud väljend oli *soolasambaks muutuma*, mille tähendust suutis määrata vaid 14% vastanutest. Vabu vastuseid analüüsid selgus, et E2-kõnelejad suutsid oma sõnadega seletada keskmiselt kahe või kolme väljendi tähendust kuuest.

Väljendite kasutamise kohta andsid küsitletud keskmiselt hinnangu 1,48, mis jääb „ei kasuta“ ja „kasutan harva“ vahele. E2-kõnelejad kasutasid enda hinnangul kõige rohkem väljendeid *igal asjal oma aeg; kes ei tööta, see ei söö* ja *keelatud vili*. Nendele väljenditele antud keskmine kasutuse hinnang jäi vahemikku „2 – kasutan harva“ ja „3 – pigem harva“. E2-kõnelejad kasutavad seega Piiblist pärit väljendeid enda hinnangul harva või ei kasuta nad neid väljendeid üldse.

Tabelis 5 on esitatud kõik küsitluses sisaldunud väljendid E2-kõnelejate jaoks kõige tuntumatest kuni vähe tuntuteni.

Tabel 5 Küsitluses esinenud väljendid tähenduse tundmise järjekorras, E2-kõnelejad

Väljend	Tähenduse tundmine (/28 vastanust)
Kurja juur	25 (89%)
Kahe teraga mõök	23 (82%)
Kes ei tööta, see ei söö	23 (82%)
Teri sõkaldest eraldama	20 (71%)
Hunt lambanahas	20 (71%)
Ei jää kivi kivi peale	19 (67%)
Hüüdja hääl kõrbes	18 (64%)
Südant puistama	18 (64%)
Keelatud vili	17 (61%)
Inimene mõtleb, aga Jumal juhib	14 (50%)
Oma käsi millestki puhtaks pesema	14 (50%)
Küünalt vaka all hoidma	13 (46%)
Hoidma nagu silmatera	13 (46%)
A ja O	12 (42%)
Pärleid sigade ette loopima	12 (42%)
Kes tuult külwab, see tormi lõikab	10 (35%)
Igal asjal oma aeg	8 (29%)
Komistuskiivi	8 (29%)
Pinnuks silmas olema	7 (25%)
Eluvaimu sisse puhuma	6 (21%)

Väljend	Tähenduse tundmine (/28 vastanust)
Savijalgadel seisma	6 (21%)
Tuhka pähe raputama	6 (21%)
Tolmu oma jalgadelt pühkima	6 (21%)
Soolasambaks muutuma	4 (14%)

Tabelist 5 selgub, et kolme väljendi tähendust tundis vähemalt 80% E2-kõnelejatest. Nendest kõige tuntum oli *kurja juur*, mille tähendust ehk 'halva, ebameeldiva või kahjuliku asja põhjustaja või allikas' teadis 89% muu emakeelega katseisikutest. Üldistavalt saab öelda, et umbes pooled väljenditest olid E2-kõnelejate jaoks suhteliselt tuttavad ehk 11 väljendi tähendust teadis vähemalt 50% vastanutest. Ülejäänud 13 väljendit olid E2-kõnelejate jaoks võõramad.

Järgnevas tabelis 6 on esitatud kõik küsitluses sisaldunud väljendid kasutusele antud keskmise hinnangu alusel kõige kasutatumatest kuni kõige vähem kasutatud väljenditeni. Kasutuse keskmine hinnang on näidatud sajandiku täpsusega, kuna erinevused väljendite vahel olid üsna väikesed.

Tabel 6 Küsitluses esinenud väljendid kasutusele antud hinnangu järjekorras, E2-kõnelejad

Väljend	Keskmine kasutus (1 ei kasuta – 5 kasutan sageli)
Igal asjal oma aeg	2,74
Kes ei tööta, see ei söö	2,57
Keelatud vili	2,11
Hunt lambanahas	2,03
Kahe teraga mõök	1,66
Kurja juur	1,53
Inimene mõtleb, aga Jumal juhib	1,51
Oma käsi millestki puhtaks pesema	1,42
Komistuskivi	1,40
Ei jää kivi kivi peale	1,39
Eluvaimu sisse puhuma	1,35
Kes tuult külvab, see tormi lõikab	1,34
Südant puistama	1,28
A ja O	1,25
Pinnuks silmas olema	1,22
Tolmu oma jalgadelt pühkima	1,18
Teri sõkaldest eraldama	1,14

Väljend	Keskmine kasutus (1 ei kasuta – 5 kasutan sageli)
Savijalgadel seisma	1,12
Pärleid sigade ette loopima	1,10
Hoidma nagu silmatera	1,07
Küünalt vaka all hoidma	1,07
Hüüdja hääl kõrbes	1,03
Soolasambaks muutuma	1,0
Tuhka pähe raputama	1,0

(1 – ei kasuta; 2 – kasutan harva; 3 – pigem harva; 4 – mõnikord; 5 – sageli)

Tabeli 6 põhjal on näha, et isegi kõige kasutatumatele väljenditele antud keskmised hinnangud jäid vahemikku „2 – kasutan harva“ ja „3 – kasutan pigem harva“. Neid väljendeid oli kokku neli: *igal asjal oma aeg; kes ei tööta, see ei söö; keelatud vili ja hunt lambanahas*. Ülejäänud 20 väljendi kasutusele antud keskmine hinnang oli vahemikus „kasutan harva“ ja „ei kasuta“ ehk enamikku väljenditest kasutavad E2-kõnelejad enda hinnangul väga vähe. Kahte väljendit, *soolasambaks muutuma* ja *tuhka pähe raputama*, ei kasuta enda hinnangul mitte ükski E2-kõnelejatest.

Tundmise ja ise kasutamise vahel oli märgata tihedat seost eriti kõige kasutatumate väljendite hulgas. Viie kõige tuntuma ja viie kõige kasutatuma hulgast kattus kolm väljendit: *kahe teraga mõõk; kes ei tööta, see ei söö* ja *hunt lambanahas*. Kümne kõige tuntuma ja kasutatuma hulgast kattus seitse väljendit. Kõige vähem tuntud ja kasutatud väljendite hulgas oli näha ka korrelatsiooni, kuigi nende hulgas ei olnud tundmise ja kasutuse seos niisama ilmne. Viie kõige vähem tuntud ja viie kõige vähem kasutatud väljendi hulgast kattus kaks, *soolasambaks muutuma* ja *tuhka pähe raputama*. Kümne kõige vähem tuntud ja kümne kõige vähem kasutatud väljendi hulgast kattusid pooled ehk viis väljendit.

Lisaks tundmise ja kasutuse omavahelisele seosele oli üks väljendite tundmist ja kasutust mõjutav tegur nende läbipaistvuse aste. E2-kõnelejad tundsid ja kasutasid läbipaistmatuid väljendeid vähem kui läbipaistvaid või poolläbipaistvaid. Nende 13 väljendi hulgas, mille tähendust tundis vähem kui 50%, oli läbipaistmatuid üheksa. Kümne kõige tuntuma väljendi hulgas olid siiski esindatud kõik läbipaistvusastmed. Nende hulgas oli kolm läbipaistvat väljendit (*kes ei tööta, see ei söö; ei jää kivi kivi peale; inimene mõtleb, aga Jumal juhib*), kolm poolläbipaistvat väljendit (*kurja juur, keelatud vili, teri sõkaldest eraldama*) ja neli läbipaistmatut väljendit (*kahe teraga mõõk, hunt lambanahas, hüüdja hääl kõrbes, südant puistama*). Nii nagu emakeelsetelgi vastajatel, oli ka E2-kõnelejatel näha tendentsi, et neid läbipaistmatuid väljendeid, mis on eeldatavalt eesti keeles levinud, tunti veidi paremini kui

neid, mis on eeldatavalt vähem levinud. Kasutuse kohta oli aga selgelt näha, et E2-kõnelejad kasutavad läbipaistmatuid väljendeid vähe ning eelistavad kasutada läbipaistvaid väljendeid. Kümne kõige vähem kasutatud väljendi hulgas oli läbipaistmatuid kaheksa. Kümne kõige kasutatuma hulgas oli läbipaistmatuid väljendeid ainult kaks. Seeasemel oli kõige kasutatumate väljendite hulgas neli läbipaistvat ja neli poolläbipaistvat väljendit. Kokkuvõttes on see kooskõlas Forssteni (2021: 287–288) tulemusega, mille järgi olid läbipaistmatud idiomaatilised väljendid teise keele kõnelejate jaoks kõige raskemad.

Keele kasutuspõhisele teooriale toetudes saab öelda, et Piiblist pärit väljendid on E2-kõnelejate jaoks kognitiivselt ligipääsetavad ainult osaliselt. Uurimusse kaasatud väljendeid tuntakse 50% ulatuses, mis on rohkem, kui ilmnes näiteks Pilli-Sihvola (2017: 72) uuringust, kust selgus, et soome keelt teise keelena kõnelejad tundsid Piiblist pärit väljendeid ainult 28% ulatuses. Sellest hoolimata saab öelda, et siinses küsitluses kasutatud Piibli-väljenditest on E2-kõnelejate jaoks äratuntavad ainult pooled ning kasutusele antud hinnangu põhjal otsustades on kasutus vähene: E2-kõnelejad enda hinnangul Piiblist pärit väljendeid pigem ei kasuta või kasutavad neid harva. Väljendite tähendust suudeti oma sõnastuses seletada umbes 50% ulatuses, mis näitab samuti, et Piiblist pärit fraseologismid pigem ei kuulu E2-kõnelejate aktiivsesse keelekasutusse. E2-kõnelejad jätsid ka mõnel määral nii valikvastuste kui ka vaba vastusega küsimustele vastamata, mis võib osaliselt olla tingitud sellest, et väljendite tähendustes ei olnud kindlad. Lisaks sellele on võimalik, et ei teatud mõnede üksiksõnade tähendust ja seega jäi ka väljendite tähendus tervikuna ebaselgeks.

3.2.1. Tähelepanekuid

Eesti keelt teise keelena kõnelejad valisid mitme väljendi puhul küsitluses esinenud konventsionaalsele tähendusele sarnase, aga siiski sellest kõrvale kalduva tähendusega vastuse. Tabel 7 näitab neid väljendeid, mille puhul valis vähemalt 10 küsitletut ehk 35% sarnase vastuse. Väljendid on esitatud koos konventsionaalse tähenduse ja selle tähendusvariandiga, mille valis vähemalt 40% küsitletutest. Lisaks sellele on välja toodud, mitu inimest valis selle alternatiivse tähenduse.

Tabel 7 Väljendid, mille puhul valis vähemalt 35% küsitletutest konventsionaalsest tähendusest kõrvale kalduva tähendusvariandi

Väljend	Konventsionaalne tähendus	Tähendus, mille valis vähemalt 35% (sulgudes, kui mitu protsenti küsitletutest selle valis
Tuhka pähe raputama	Südamest kahetsema	Suurt kahetsust teesklema (35%)
Inimene mõtleb, aga Jumal juhib	Inimene teeb plaane, mille täitumist suunab vääramatu jõud	Inimene ei saa oma elu planeerida (39%)
Oma käsi millestki puhtaks pesema	Oma osavõttu pahateost rõhutatult eitama, end sellest lahti ütleva	Oma süütundest igal võimalikul viisil vabaneda püüdma (42%)
Küünalt vaka all hoidma	Oma teadmisi, oskusi ja võimeid varjul hoidma	Oma saladusi teiste eest varjama (42%)
Kes tuult külwab, see tormi löikab	Vaenu ja viha levitaja saab kõik mitmekordselt endale tagasi	Hoolikalt alustatud töö viib suurte tulemusteni (46%)
Tolmu oma jalgadelt pühkima	Kuskilt alatiseks lahkuma	Kiirelt mõnest kohast lahkuma (53%)
Eluvaimu sisse puhuma	Kedagi turgutama, elustama	Kedagi julgustama (57%)
Igal asjal oma aeg	Igas asjas tasub olla kannatlik	Kõik asjad elus toimuvad täpselt õigel ajal (67%)

Tabelis 7 toodud väljendid saab jagada omakorda kolme gruppi. **Esimese** nelja väljendi puhul on valitud konventsionaalsele tähendusele suhteliselt sarnane variant, milles on osaliselt säilinud konventsionaalse tähenduse tuum. Näiteks on väljendile *küünalt vaka all hoidma* pakutud tähenduses säilinud varjamise mõte: oma teadmiste, oskuste ja võimete asemel

varjatakse saladusi. Nende väljendite puhul on võimalik, et need olid küsitletute jaoks tuttavad, aga nad ei olnud siiski täpses tähenduses kindlad. **Teiseks** esineb tabelis kaks väljendit (*kes tuult külvab, see tormi lõikab ja tolmu oma jalgadelt pühkima*), millele pakutud tähendus on konventsionaalsest kaugem, aga nõrka seost konventsionaalse tähendusega on siiski näha. Näiteks on väljendile *kes tuult külvab, see tormi lõikab* pakutud tähenduses näha seda mõtet, et miski suureneb. Samuti on väljendile *tolmu oma jalgadelt pühkima* pakutud tähenduses *kiirelt mõnest kohast lahkuma* säilinud lahkumise mõte. **Kolmandaks**, tabeli 7 kahele viimasele väljendile pakutud tähendused langesid kokku sellega, kuidas suur osa emakeelsetest nende tähendust mõistis. Väljendi *igal asjal oma aeg* puhul valis 72% emakeelsetest tähendusvariandi *kõik asjad elus toimuvad täpselt õigel ajal* ning 67% E2-kõnelejatest valis sama variandi. Väljendit *eluvaimu sisse puhuma* mõistis ka 53% emakeelsetest pigem tähenduses *kedagi julgustama* kui tähenduses *kedagi turgutama, elustama*. Nende kahe väljendi puhul võib järelikult tegu olla tähenduse laienemise või nihkumisega nüüdisaegses keelekasutuses üldisemalt.

Lisaks eeltoodud väljenditele oli E2-kõnelejal näha väljendi *hunt lambanahas* puhul sarnast tähenduse laienemist nagu emakeelsetel küsitletutel. Ka E2-kõnelejad mõistsid *hundi lambanahas* konventsionaalse tähenduse asemel tihti tähenduses „keegi, kes teeskleb midagi, mida ta ei ole“ või „keegi või miski näeb välja teistsugune kui ta päriselt on“. Üks E2-küsitletu kirjutas kokkuvõtlikult: „Inimene, kes ei ole nii nagu ta end esindab“.

Eesti keelt teise keelena kõnelejal esines fraseologismide sõnasõnalist tõlgendamist harva. Sõnasõnalisele tähendusele ehk semantilisele analüüsile toetumisest ei olnud jälgi ka vabades vastustes. Pigem oli vabades vastustes näha tendentsi, mille järgi pakuti väljenditele väga erinevaid ja tihti konventsionaalsest tähendusest kaugeid või isegi sellele vastupidiseid tõlgendusi. Eriti oli seda näha väljendite *soolasambaks muutuma* ja *savijalgadel seisma* puhul. Näiteks pakkus üks küsitletu, et *soolasambaks muutuma* võiks tähendada „kurjaks muutuma“. Väljendile *savijalgadel seisma* pakuti väga varieeruvaid tähendusi, muuhulgas „töökas“ ja „olla motiveeritud“ ning ka vastupidine tähendus „oma väljendites kindel olema“. *Soolasambaks muutuma* ja *savijalgadel seisma* olid mõlemad E2-kõnelejate jaoks vähe tuntud ja vähe kasutatud ning oletatavalt just selle tõttu valmistas nende tähenduse selgitamine raskusi. Kuna küsitletud seletasid väljendite tähendust napisõnaliselt, on vastustest raske järeldada, kas ja milliseid strateegiaid nad kasutasid väljenditest aru saamiseks.

Emakeeli oli esindatud viis. Kõige suurem osakaal oli vene keelel: 18 küsitletu emakeel oli vene keel. Viie emakeel oli hiina keel ja ülejäänud viie emakeeled olid saksa, ukraina ja urdu keel. Vene, saksa ja ukraina keeltes esineb oletatavalt Piiblist pärit fraseologisme, kuna nende

keeleruumide kultuuril on ajalooline seos kristluse ja sedakaudu ka Piibliga. Piiblist pärit fraseologismide valik on siiski väga lai ning need väljendid, mis on levinud eesti keeles, ei pruugi teistes keeltes niisama levinud olla. Hiina keeles ja urdu keeles on Piiblist pärit väljendeid oletatavalt vähem. Vastupidiselt ootustele tundsid aga hiina emakeelega küsitletud väljendite tähendust veidi paremini kui vene, saksa ja ukraina emakeelega küsitletud. Hiina emakeelega vastanud tundsid keskmiselt 13 väljendi tähendust 24-st ning teiste emakeeltega küsitletud tundsid keskmiselt 11 väljendi tähendust 24-st. Praegusele uuringule toetudes pole siiski võimalik teha laiemaid järeldusi emakeele mõju kohta Piiblist pärit fraseologismide tundmisele või kasutusele, kuna küsitletute valim ja emakeelte valik oli kitsas ning küsitluse ülesehitus ei võimaldanud ka lähemat emakeele mõju vaatlemist. Küll aga võiks sellele aspektile tähelepanu pöörata võimalikes edaspidistes uuringutes.

Teiste taustategurite hulgast näis vastustele mõju avaldavat vastanute eriala. Vastanute hulgas oli 15 eesti ja soome-ugri keeleteaduse eriala eesti keele võõrkeelena suuna üliõpilast. Teiste erialade üliõpilasi oli 13. Eesti ja soome-ugri keeleteaduse eriala üliõpilased tundsid keskmiselt 13 väljendi tähendust 24-st, mis oli kõrgem tulemus kui teiste erialade üliõpilastel, kes tundsid keskmiselt 9 väljendi tähendust 24-st. Kasutuse kohta andsid teiste erialade üliõpilased siiski veidi kõrgema hinnangu, 1,54, ehk nad kasutavad enda hinnangul Piiblist pärit väljendeid harva või ei kasuta neid üldse. Eesti ja soome-ugri keeleteaduse eriala üliõpilaste keskmine hinnang jäi samasse vahemikku, aga oli veidi madalam, 1,48. Kokkuvõttes võib oletada, et eesti ja soome-ugri keeleteaduse eriala üliõpilased võisid tunda Piiblist pärit väljendeid paremini sellepärast, et nad on erialaselt tihedamalt eesti keelega seotud.

Sarnaselt emakeelsete küsitletute vastustele tuleb eesti keelt teise keelena kõnelejate vastuseid vaadeldes meeles pidada, et vastanutest 22 (78%) ehk suurem osa on naised. Seega põhinevad ka siinsed E2-kõnelejate fraseologismide tundmist ja kasutust puudutavad järeldused suurelt osalt naiste keelekasutusel. Vanuse puhul ei saa teha järeldusi selle kohta, kas see võis kuidagi mõjutada väljendite tundmist või kasutust, kuna 24 ehk 85% vastanutest olid vanuses 19–23 ja ainult neli vanuses 24–32.

Kokkuvõttes saab öelda, et praeguse uurimistöö valimis olnud eesti keelt teise keelena kõnelejad tunnevad Piiblist pärit fraseologisme sõna otseses mõttes poolenisti ehk 50% ulatuses ning kasutuse puhul ei saa öelda, et need väljendid oleksid E2-kõnelejal aktiivses kasutuses. Kui vaadelda neid tulemusi Euroopa keeleõppe raamdokumendist lähtudes, saab öelda, et C1-taseme keelekasutajate sõnavarale seatud eesmärk on Piibli fraseologismide puhul saavutatud samuti poolenisti. Sõnavara ulatuse kohta öeldakse Euroopa keeleõppe

raamdokumendis järgmist: „C1-taseme keeletekasutaja peaks valdama rikkalikku sõnavara ja olema võimeline kasutama ka idioome“ (Euroopa keeleõppe raamdokument 2002: 130). Tuleb siiski tähele panna, et siinses uurimistöös oli teada ainult keeleõppijate eesti keele tase, mitte aga näiteks see, kui kaua nad on keelekeskkonnas ehk Eestis elanud või kui kaua nad on eesti keelt õppinud. Näiteks Pilli-Sihvola (2017: 78) leidis oma magistritöös, et fraseologismidest aru saamist mõjutas eelkõige see, kui kaua katseisikud olid soome keelt õppinud.

Sõnavara õppimise ja õpetamise seisukohalt saab öelda, et Forssteni soovitatud idiomaatiliste väljendite õpetamise järjekorda võiks rakendada ka Piiblist pärit fraseologismide õpetamisel. Forssteni järgi võiks idioomide õpetamist alustada nendest väljenditest, mis on õppijate emakeeles olemas, ning nendest väljenditest, millel on sõnasõnaline koostisosa. Järgmiseks võiks Forssteni järgi kaasata idioome, mis on poolläbipaistvad ning viimaseks võiks Forssteni soovitusel õpetada neid idioome, mis on läbipaistmatud ning millel emakeelset vastet pole. (Forssten 2021: 286, 289) Piibli väljendite puhul võiks see tähendada seda, et kõigepealt võiks uurida, milliseid väljendeid õppijad juba oma emakeele kaudu tunnevad ning kuidas nad nende tähendust mõistavad. Järgmisel astmel võiks kaasata need väljendid, mis on läbipaistvad. Seejärel võiks õpetada neid idioome, mis on poolläbipaistvad. Süvendatud tähelepanu võiks õpetuses pöörata läbipaistmatutele Piiblist pärit väljenditele.

3.3. Emakeelsete ja eesti keelt teise keelena kõnelejate võrdlus

Eesti keelt emakeelena kõnelevad üliõpilased tundsid Piiblist pärit fraseologisme paremini kui eesti keelt teise keelena kõnelevad üliõpilased. Emakeelsed tundsid Piiblist pärit väljendeid keskmiselt 70% ulatuses ehk keskmise küsitletu vastus oli kooskõlas väljendi konventsionaalse tähendusega 17 väljendi puhul 24-st. Eesti keelt teise keelena kõnelejad (E2) tundsid Piiblist pärit väljendeid keskmiselt 50% ulatuses ehk keskmise küsitletu vastus oli kooskõlas väljendi konventsionaalse tähendusega 12 väljendi puhul 24-st. Seega ei ilmnunud emakeelsete ja E2-kõnelejate vahel sama suurt erinevust kui näiteks Pilli-Sihvola (2017:73) uurimuses, kust selgus, et emakeelsed soome keele kõnelejad tundsid Piiblist pärit väljendeid 74% ulatuses, aga soome keelt teise keelena kõnelejad ainult 28% ulatuses. Kindlasti vajaks edasist uurimist ka see, kuidas Piiblist pärit fraseoloogia tundmine suhestub muu fraseoloogia tundmisega.

Kasutuse hinnangute suhtes ei ilmnunud emakeelsete ja E2-kõnelejate vahel ootusvastaselt eriti suurt erinevust. Mõlemal grupil jäi Piibli väljendite kasutusele antud keskmine hinnang „1 – ei kasuta“ ja „2 – kasutan harva“ vahele. Emakeelsed andsid väljendite kasutusele keskmiselt

hinnangu 1,56 ja E2-kõnelejad 1,48. Erinevused on seega väga väikesed, kuigi emakeelsete keskmine hinnang jääb veidi lähemale variandile „kasutan harva“ ja E2-kõnelejate keskmine hinnang kaldub veidi rohkem selle poole, et Piiblist pärit väljendeid ei kasutata. Mõlemad grupid kasutasid enda hinnangul kõige rohkem väljendit *igal asjal oma aeg*.

Tundmise ja kasutuse vaheline seos oli mõlemal grupil tihe. Eriti oli seda näha kõige tuntumate ja kõige kasutatumate väljendite puhul. Üldiselt olid kõige tuntumad väljendid ka kõige kasutatumad. Mõlemal grupil kattus kümne kõige tuntuma ja kümne kõige kasutatuma väljendi hulgast seitse. Kõige vähem tuntud ja kõige vähem kasutatud väljendite vahel oli samuti seos. Emakeelsetel oli kümne kõige vähem tuntud ja kümne kõige vähem kasutatud väljendi hulgas kuus sama väljendit. E2-kõnelejatel kattus kümne kõige vähem tuntud ja kümne kõige vähem kasutatud väljendi hulgast viis.

Kasutust mõjutasid ka teised tegurid peale väljendi tundmise. Emakeelsed eelistasid kasutada lühemaid, 2–3-sõnalisi väljendeid, ning pikemaid, 4–6-sõnalisi väljendeid kasutasid emakeelsed vähem. Mõlemad grupid kasutasid läbipaistmatuid väljendeid vähem kui läbipaistvaid või poolläbipaistvaid väljendeid. Eriti oli seda seost märgata E2-kõnelejatel. Nendest kümnest väljendist, mida E2-kõnelejad kasutasid kõige vähem, oli enamik väljendeid (8) läbipaistmatud. Kümnest kõige rohkem kasutatud väljendist oli läbipaistmatuid ainult kaks ehk E2-kõnelejad eelistasid kasutada läbipaistvaid ja poolläbipaistvaid väljendeid. Emakeelsetel oli kümnest kõige vähem kasutatud väljendist samuti kaheksa läbipaistmatut, aga kümnest enim kasutatud väljendist oli läbipaistmatuid kuus. Seega võib järeldada, et emakeelsetel ei avaldanud väljendi läbipaistvusaste kasutusele sama suurt mõju kui E2-kõnelejatel.

Eesti emakeelega üliõpilased ja eesti keelt teise keelena kõnelevad üliõpilased tundsid veidi erinevaid Piiblist pärit väljendeid. Järgnevas tabelis 8 on toodud kümme emakeelsete jaoks tuntumat väljendit ning kümme E2-kõnelejate jaoks tuntumat väljendit. Lisaks on iga väljendi järel täpsustatud, mitu protsenti küsitletutest neid väljendeid tundis.

Tabel 8 Kümme eesti emakeelega üliõpilaste ja kümme E2-kõnelejate jaoks tuntumat väljendit

Eesti emakeelega üliõpilased	Eesti keelt teise keelena kõnelevad üliõpilased
Südant puistama (100%)	Kurja juur (89%)
Kurja juur (100%)	Kahe teraga mõök (82%)
A ja O (95%)	Kes ei tööta, see ei söö (82%)
Kes ei tööta, see ei söö (95%)	Teri sõkaldest eraldama (71%)
Hoidma nagu silmatera (91%)	Hunt lambanahas (71%)
Kahe teraga mõök (89%)	Ei jää kivi kivi peale (67%)

Eesti emakeelega üliõpilased	Eesti keelt teise keelena kõnelevad üliõpilased
Keelatud vili (87%)	Hüüdja hääl kõrbes (64%)
Komistuskivi (85%)	Südan puistama (64%)
Hüüdja hääl kõrbes (80%)	Keelatud vili (61%)
Küünalt vaka all hoidma (80%)	Inimene mõtleb, aga Jumal juhib (50%)

Tabelist 8 on näha, et kõik emakeelsed küsitletud tundsid kahte väljendit, *südan puistama* ja *kurja juur*. E2-kõnelejad ei tundnud ühegi väljendi tähendust samas ulatuses. Nende jaoks oli kõige tuntum väljend *kurja juur*, mida tundis 89% küsitletutest. Mõlema grupi jaoks kõige tuntumatest väljenditest kattus kuus: *kurja juur*; *kahe teraga mõök*; *kes ei tööta, see ei söö*; *hüüdja hääl kõrbes*; *keelatud vili* ja *südan puistama*. Seega saab öelda, et neid kuut eeltoodud väljendit tunnevad nii emakeelsed kui ka E2-kõnelejad hästi ning keele kasutuspõhisele teooriale toetudes võib tõdeda, et need väljendid on mõlema kasutajagrupi jaoks ligipääsetavad ehk neid on lihtne ära tunda (Kapatsinski 2023: 91). Üldiselt tundsid mõlemad grupid hästi väljendeid, mis olid 2021. aasta eesti keele ühendkorpuse andmetel keeles levinud. Väljendite läbipaistvusaste avaldas E2-kõnelejate puhul siiski rohkem mõju kui emakeelsetel küsitletutel. Kui võtta arvesse kõik küsitluses esinenud väljendid, olid E2-kõnelejate jaoks läbipaistmatud väljendid võõramad.

Mõlema võrdlusgrupi vastustes esines väljendite tähenduse laienemist või nihkumist. Väljendite *hunt lambanahas*, *eluvaimu sisse puhuma* ning *igal asjal oma aeg* puhul oli nii emakeelsetel kui ka eesti keelt teise keelena kõnelejalte tähenduse mõistmises näha laienemist sarnases suunas. *Hundi lambanahas* konventsionaalne tähendus on 'malbusega oma kurje kavatsusi varjav inimene', 'vagurust teesklev kuri inimene'. Mõlemad grupid mõistsid siiski väljendit tihti tähenduses 'teeskleja' või 'keegi või miski, mis näeb välja teistsugune kui ta päriselt on'. Väljendi *eluvaimu sisse puhuma* puhul valis üle 50% nii emakeelsetest kui ka muu emakeelega küsitletutest tähenduse 'kedagi julgustama' konventsionaalse tähenduse 'kedagi turgutama, elustama' asemel. Väljendi *igal asjal oma aeg* puhul valis veelgi suurem osa, üle 60% emakeelsetest ja E2-kõnelejatest, kirjeldava tähendusvariandi *kõik asjad elus toimuvad täpselt õigel ajal*.

Väljendi *tuhka pähe raputama* puhul oli emakeelsetel ja E2-kõnelejalte näha tähenduse nihkumist erinevates suundades. 48% emakeelsetest küsitletutest valis konventsionaalse tähenduse 'südamest kahetsema' asemel tähenduse 'kedagi teist süüdlaseks tegema'. Erinevalt sellest mõistis 35% E2-kõnelejatest *tuha pähe raputamist* tähenduses 'suurt kahetsust teesklema'. Asta Õimu (2017a: 42–43, 55) järgi on fraseologismide tähenduse laienemine

loomulik keelekasutajate mõistestruktuuride muutumise tagajärg. Võimalik, et eeltoodud fraseologismide tähenduste laienemised ja muutumised peegeldavad ka keelekasutajate mõistestruktuuride muutust, aga lähemat uurimist vajaks see, mis täpsemalt muutunud on ja kui suures ulatuses.

Väljendite sõnasõnalist tõlgendamist esines nii eesti emakeelega üliõpilastel kui ka eesti keelt teise keelena kõnelevatel üliõpilastel väga vähe. Seega teadvustasid mõlemad grupid väljendite kujundlikkust. Emakeelsed küsitletud rakendasid siiski semantilist analüüsi ehk kasutasid sõnasõnalist tähendust vähe tuntud väljendite (nt *savijalgadel seisma*) tähenduse välja selgitamiseks. E2-kõnelejate vastustes ei olnud näha jälgi semantilise analüüsi rakendamisest. Vastustele põhinevalt ei olnud ka võimalik järeldada, kas E2-kõnelejad kasutasid mõnda teist strateegiat vähe tuntud väljendite tähenduse mõistmiseks.

Mõlemad võrdlusgrupid olid soolise ja vanuselise osakaalu poolest suhteliselt ühtsed. Mõlemas grupis oli naisi tunduvalt rohkem, emakeelsete hulgas olid 90% vastanutest ja E2-kõnelejate hulgas 78% vastanutest naised. Emakeelsetest küsitletutest oli 90% vanuses 19–22 ning E2-kõnelejatest olid 85% vastanutest vanuses 19–23. Sellest tulenevalt ei saanud praeguse uurimuse tulemustele põhinevalt teha järeldusi soo ega vanuse võimalikust mõjust Piiblist pärit fraseologismide tundmisele ja kasutusele, aga nende aspektide mõju võiks tulevikus uurida. Lisaks sellele olgu veel kord mainitud, et praeguses uurimuses põhinevad nii emakeelseid kui ka E2-kõnelejaid puudutavad tulemused peamiselt naiste keelekasutusel.

Erialadest oli emakeelsetel esindatud ainult kaks eriala, eripedagoogika ja loodus- ja reaalainete õpetaja. Nende gruppide vahel ei olnud erilisi erinevusi väljendite tundmises ja kasutuses. Eesti keelt teise keelena kõnelevate üliõpilaste hulgas oli erialade mitmekesisus suurem, kokku oli küsitletud üliõpilastel üheksa erinevat eriala. Eesti ja soome-ugri keeleteaduse eriala üliõpilasi oli üle poole küsitletutest ning nemad tundsid Piiblist pärit väljendeid paremini kui teiste erialade üliõpilased. Suurem valim ja statistiliste meetodite kasutamine võimaldaks täpsemalt uurida, kas ja kui palju eriala väljendite tundmist ja kasutust mõjutab.

Kokkuvõttes saab öelda, et selle uurimistöö valimisse sattunud üliõpilased tundsid Piiblist pärit väljendeid suhteliselt hästi, aga kasutasid neid enda hinnangul vähe. Arvatavasti on vähene ka nende väljendite tegelik kasutus tekstides. Sellele viitab näiteks Reet Õunapi (2010: 41–42) magistriritöö tähelepanek, mille järgi põhikooliõpilased ja gümnaasiumiõpilased kasutasid oma kirjandites vähe fraseologisme, see hulgas Piibli fraseologisme. Sellest uurimusest on möödunud juba 14 aastat ja kuna tolleaegsed põhikooliõpilased ehk nooremad

õpilased kasutasid fraseologisme vähem kui gümnasistid, võib oletada, et kasutus pole selle ajaga võrreldes suurenenud.

Juhul kui Piiblist pärit väljendite kasutus järjest väheneb, on võimalik, et mingil ajal hakkab nende tundmine ka oluliselt vähenema. Keele kasutuspõhise teooria mõistes saab öelda, et kui kasutusjuhtumeid on vähem, langeb ka sõnesagedus ning seetõttu ei hõlma keelelised üksused, praegusel juhul Piiblist pärit fraseologismid, enam sama suurt osa kasutajate keelekogemusest kui varem. (vt nt Desagulier & Monneret 2023: 31; Bybee 2023: 10–13) Samas, nagu mainib Carter (2012: 185, 226), ei ole igal keelekasutajal vaja kõiki sõnu aktiivselt kasutada, vaid mõnede sõnade puhul piisab nende passiivsest tundmisest. Seega oleks oluline, et Piiblist pärit fraseologisme ning fraseologisme üldiselt käsitletaks nii emakeelsete õppijate kui ka eesti keelt teise keelena õppijate õpetuses. Sedakaudu võiks tekkida fraseologismide parem tundmine ning nende kasutus võiks ka kasvada. Kui emakeelsed tunnevad ja kasutavad Piiblist pärit fraseologisme rohkem, tunnevad ja võib-olla kasutavad neid rohkem ka keeleõppijad ning see osa keelelisest kultuuripärandist ei lähe kaduma.

Kokkuvõte

Selle bakalaureusetöö eesmärk oli saada ja anda ülevaade Piiblist pärit fraseologismide tundmisest ja kasutusest tänapäeva eesti keeles nii emakeelsete kõnelejate kui ka kõrgtaseme keeleõppijate näitel. Töö teoreetilise tausta osas kirjeldasin kõigepealt erinevaid fraseologismide määratlusi ja jaotusi, keskendudes Piiblist pärit fraseologismidele ja nende algupärale. Taustaosa teises pooles avasin keele kasutuspõhise teooria olemust ning seostasin seda sõnavara õppimise ja õpetamisega. Taustaosa lõpus kirjeldasin fraseologismide õppimise, mõistmise ja õpetamisega seotud uurimusi Eestis ja mujal maailmas.

Materjali kogumise meetodiks oli kohapeal paberi peal tehtav küsitlus, milles oli 24 Piiblist pärit väljendit. Väljenditest 18 oli valikvastusega ning 6 vaba vastusega. Küsitluses palusin vastajatel valida väljendi kõige sobivama tähenduse või seletada väljendi tähendust oma sõnastuses. Lisaks sellele palusin valida iga väljendi puhul viieballilisel skaalal (1 ei kasuta – 5 kasutan sageli), kui tihti küsitletud enda hinnangul neid väljendeid kasutavad. Katsed viisin läbi kahele võrdlusgrupile.

Emakeelsed küsitletud olid Tartu Ülikooli eesti keele väljendusõpetuse aine õppegruppidest ja nende erialad olid eripedagoogika ja logopeedia ning loodus- ja reaalinete õpetaja õppekava. Emakeelseid katses osalenuid oli kokku 47. Eesti keelt teise keelena kõnelevad küsitletud olid Tartu Ülikooli eesti keele sõnamoodustuse ja eesti keele C1-taseme gruppidest ning nende erialad olid mitmekesised. Kõigi muu emakeelega osalejate keeletase oli C1. Emakeeltest olid esindatud vene, saksa, urdu, ukraina ja hiina keel. Eesti keelt teise keelena kõnelevaid katseisikuid oli kokku 28. Nii emakeelsete kui ka eesti keelt teise keelena kõnelevate katseisikute hulgas olid enamik (88% kõigist katseisikutest) naised.

Küsitluse tulemuste analüüsil kasutasin peamiselt kvantitatiivset meetodit, analüüsis esitatud statistika on kirjeldav. Vabu vastuseid vaadeldes kasutasin osaliselt kvalitatiivset meetodit, toetudes vajadusel ka semantilise analüüsi põhimõttele. Vaatlesin emakeelsete ja teise keelena kõnelejate vastuseid kõigepealt eraldi ja seejärel võrdlevalt ning suhestasin vastuseid ka eesti keele ühendkorpuses tehtud päringute tulemustega.

Eesti emakeelega üliõpilased tundsid Piibli fraseologisme keskmiselt 70% ulatuses ehk keskmise küsitletu vastus oli kooskõlas väljendi konventsionaalse tähendusega 17 väljendi puhul 24-st. Kõige paremini tunti väljendeid *südan puistama* ja *kurja juur*. Nende tähendust tundsid kõik emakeelsed küsitletud. Kõige vähem tuntud väljend oli *tuhka pähe raputama*, mille konventsionaalset tähendust tundis vaid 17% emakeelsetest küsitletutest. Üldiselt tundsid

emakeelsed küsitatud Piiblist pärit väljendite tähendust laias ulatuses. Enamikku tähendustest ehk 20 küsitluses esinenud väljendi tähendust tundis vähemalt 50% vastajatest.

Emakeelsete jaoks olid kõige tuntumad väljendid üldjuhul lühikesed, 2–3-sõnalised. Kõige tuntumate väljendite hulgas oli nii läbipaistvaid, poolläbipaistvaid kui ka läbipaistmatuid väljendeid. Läbipaistvusaste ei mõjutanud emakeelsetel küsitletutel väljendite tundmist eriti palju. Kõige rohkem avaldas väljendite tundmisele mõju nende oletatav esinemissagedus eesti keeles. Kõige vähem tuntud väljendid olid kas keeles vähe levinud või oli tegu olukorraga, kus väljendite kollektiivne mõistmine oli laienenud või nihkunud. Näiteks väljendi *eluvaimu sisse puhuma* puhul tunneb 53% emakeelsetest küsitletutest seda tähenduses 'kedagi julgustama' konventsionaalse tähenduse 'kedagi turgutama, elustama' asemel. Ka väljendite *hunt lambanahas* ja *igal asjal oma aeg* puhul oli näha tähenduse laienemist.

Eesti emakeelega üliõpilased andsid väljendite kasutusele keskmiselt hinnangu 1,56, mis jääb „ei kasuta“ ja „kasutan harva“ vahele. Üksikult vaadeldes anti kõige kõrgemad hinnangud väljenditele *igal asjal oma aeg*, *kurja juur* ja *süüant puistama*, millest kõiki kasutasid küsitletud enda hinnangul keskmiselt siiski „pigem harva“. Kõige vähem kasutatud väljend oli *küüinalt vaka all hoidma*, mida ei kasutanud enda hinnangul mitte ükski emakeelsetest küsitletutest. Kõige rohkem kasutati üldiselt väljendeid, mis olid lühikesed (v.a. *igal asjal oma aeg*) ja eesti keeles levinud. Kõige vähem kasutati pikki ja läbipaistmatuid väljendeid.

Eesti keelt teise keelena kõnelevad (E2) üliõpilased tundsid Piibli fraseologisme keskmiselt 50% ulatuses. E2-kõnelejate jaoks oli kõige tuntum väljend *kurja juur*, mille tähendust tundis 89% küsitletutest. Kõige vähem tuntud väljend oli *soolasambaks muutuma*, mille tähendust suutis määrata vaid 14% vastanutest. Üldistavalt saab öelda, et umbes pool küsitluses esinenud väljenditest olid E2-kõnelejate jaoks suhteliselt tuttavad ehk 11 väljendi tähendust teadis vähemalt 50% vastanutest. Ülejäänud 13 väljendit olid E2-kõnelejate jaoks võõramad. Üldjuhul tundsid E2-kõnelejad kõige paremini väljendeid, mis on 2021. aasta eesti keele ühendkorpuse andmetel eesti keeles levinud. Läbipaistvaid ja poolläbipaistvaid väljendeid tunti ka paremini kui läbipaistmatuid väljendeid. Kõige vähem tuntud väljendite hulgas oligi enamik läbipaistmatuid. E2-kõnelejad valisid paljude väljendite puhul ka konventsionaalsele tähendusele sarnase, aga siiski sellest mõnevõrra kõrvale kalduva vastuse. Lisaks sellele oli E2-kõnelejate vastustes näha sarnast väljendite tähenduse laienemist kui emakeelsete vastusteski.

Väljendite kasutamise kohta andsid eesti keelt teise keelena kõnelevad küsitletud keskmiselt hinnangu 1,48, mis jääb „ei kasuta“ ja „kasutan harva“ vahele. E2-kõnelejad kasutasid enda hinnangul kõige rohkem väljendeid *igal asjal oma aeg*; *kes ei tööta*, *see ei söö* ja *keelatud vili*.

Nendele väljenditele antud keskmine kasutushinnang jäi vahemikku „2 – kasutan harva“ ja „3 – pigem harva“. Väljendeid *soolasambaks muutuma* ja *tuhka pähe raputama* ei kasutanud enda hinnangul mitte keegi. Kokkuvõttes kasutavad E2-kõnelejad Piiblist pärit väljendeid enda hinnangul harva või ei kasuta nad neid väljendeid üldse. E2-kõnelejad eelistasid kasutada eelkõige läbipaistvaid väljendeid, mille juures ei olnud väljendi pikkus oluline. Kasutati nii lühikesi kui ka pikemaid läbipaistvaid väljendeid. Läbipaistmatuid väljendeid seevastu kasutati väga vähe.

Kõrvutades eesti keelt emakeelena kõnelevate üliõpilaste ja eesti keelt teise keelena kõnelevate üliõpilaste vastuseid, selgus, et eesti emakeelega üliõpilased tundsid Piiblist pärit väljendeid paremini kui eesti keelt teise keelena kõnelevad üliõpilased. Emakeelsed tundsid küsitluses esinenud väljendite tähendust keskmiselt 70% ulatuses ning E2-kõnelejad tundsid väljendite tähendust keskmiselt 50% ulatuses. Kasutushinnangute puhul ei olnud erinevus nende gruppide vahel siiski suur. Emakeelsed andsid väljendite kasutusele keskmiselt hinnangu 1,56 ja E2-kõnelejad 1,48. Erinevused kasutuses on seega väga väikesed, kuigi emakeelsete keskmine hinnang jääb veidi lähemale variandile „kasutan harva“ ja E2-kõnelejate keskmine hinnang kaldub veidi rohkem selle poole, et Piiblist pärit väljendeid ei kasutata. Emakeelsed kasutasid mõnel juhul vähem tuntud väljendite tähenduse selgitamisel semantilist analüüsi ehk otsisid abi väljendite sõnasõnalisest tähendusest. E2-kõnelejate vastustes leidunud märke semantilise analüüsi rakendamisest.

Piiblist pärit väljendite tundmine ja kasutus olid mõlema grupi puhul tihedalt seotud. Eriti oli seda näha kõige tuntumate ja kõige kasutatumate väljendite juures. Üldiselt olid kõige tuntumad väljendid ka kõige kasutatumad. Kõige vähem tuntud ja kõige vähem kasutatud väljendite vahel oli samuti seos, aga vähe kasutamist põhjustasid ka teised tegurid. Emakeelsed kasutasid näiteks pikki väljendeid vähem kui lühikesi ning E2-kõnelejad kasutasid läbipaistmatuid väljendeid vähem kui läbipaistvaid või poolläbipaistvaid väljendeid.

Lisaks tundmise ja kasutamise vahelisele seosele oli praeguses uuringus võimalik vaadelda läbipaistvusastme mõju väljendite tundmisele ja kasutamisele. Emakeelsetel ei avaldanud väljendite läbipaistvusaste tundmisele või kasutusele eriti suurt mõju. E2-kõnelejal oli siiski märgata kalduvust, et läbipaistmatud väljendid valmistasid raskusi nii väljendite tundmisel kui ka kasutamisel. Teiste tegurite hulgast ilmnas, et E2-kõnelejal mõjutas väljendite tundmist mõnel määral eriala. Eesti ja soome-ugri keeleteaduse eriala üliõpilased tundsid väljendeid paremini kui muude erialade keeleõppijad. Oletatavalt oli see tingitud nende üliõpilaste tihedamast erialasest seosest eesti keelega.

Kokkuvõttes leiti selles bakalaureusetöös, et Piiblist pärit väljendeid tuntakse suhteliselt hästi, aga kasutatakse vähe. Tänapäeva eesti keeles on need väljendid veel võrdlemisi elujõulised, aga kuna neid kasutatakse vähe, võib nende tundmine pikemas vaates väheneda ning selle ennetamiseks võiks nii emakeelsete kui ka eesti keelt teise keelena kõnelejate õpetuses pöörata nendele fraseologismidele rohkem tähelepanu.

Võimalikes tulevastes uuringutes võiks täpselt jälgida, missugused tegurid mõjutavad veel Piiblist pärit fraseologismide tundmist ja nende kasutust. Idiomaatilises keelekasutuses arusaamist mõjutavad paljud erinevad tegurid ja näiteks ei olnud praeguses uuringus arvestatud kontekstiga. Küsitluses esitatud väljendid olid esitatud eraldi, ilma konteksti paigutamata. Lähemalt võiks uurida ka väljendite läbipaistvusastme ning katseisikute soo mõju Piiblist pärit fraseologismide tundmisele ja kasutusele. Lisaks sellele võiks katse ülesehitus võimaldada jälgida katseisikute mõistmisprotsessi ja kasutatud mõistmisstrateegiaid, seehulgas semantilist analüüsi, ning katsesse võiks paigutada ka katseisikute introspektsiooni. Eesti keelt teise keelena kõnelejate puhul võiks lähemalt uurida emakeele mõju Piiblist pärit fraseologismidest aru saamisele ning arvestada näiteks ka sellega, kui kaua on E2-kõnelejad Eestis elanud või eesti keelt õppinud.

Piiblist pärit väljendite valik on lai ning praeguse uurimuse tulemuste kinnitamiseks või kummutamiseks võiks tulevastes uuringutes kasutada täiesti erinevat Piibli fraseologismide valikut. Laiemas perspektiivis võiks uurida, mil määral tunnevad ja kasutavad erinevas vanuses eestlased Piiblist pärit fraseologisme ja millised on eri vanusegruppide erinevused. Piiblist pärit väljendite tundmise ja kasutuse uurimine teistes soome-ugri keeltes annaks kindlasti samuti uut huvitavat informatsiooni. Viimaks, eri päritolu ja eri tüüpi eesti fraseologismide tundmise ja kasutuse laiem uurimine aitaks paigutada Piiblist pärit fraseoloogia andmed sobivasse kohta eesti fraseoloogia tundmise ja kasutuse tervikpildi sees.

Kirjandus

Bybee, Joan. 2023. What Is Usage-Based Linguistics? *The Handbook of Usage-Based Linguistic*. Edited by Manuel Diaz-Campos and Sonia Balasch. 9–30. New Jersey: John Wiley and Sons Inc.

Carter, Ronald. 1998/2012. *Vocabulary: Applied Linguistic Perspectives*. Routledge Linguistic Classics. New York: Routledge.

Desagulier, Guillaume; Philippe Monneret. 2023. Cognitive Linguistics and a Usage-Based Approach to the Study of Semantics and Pragmatics. *The Handbook of Usage-Based Linguistic*. Edited by Manuel Diaz-Campos and Sonia Balasch. 30–54. New Jersey: John Wiley and Sons Inc

Forssten, Rita Anita. 2021. *The effect of L1-L2 analogy and transparency in Estonian adolescents' EFL idiom comprehension*. Doktoritöö. Tallinn: Tallinna Ülikool.

Geeslin, Kimberly L.; Daidone Danielle; Long, Avizia Y.; Solon, Megan. 2023. Usage-Based Models of Second Language Acquisition: Language Use in Context and Additional Language Learning. *The Handbook of Usage-Based Linguistic*. Edited by Manuel Diaz-Campos and Sonia Balasch. 345–362. New Jersey: John Wiley and Sons Inc.

Huhtala, Aarre. 1992. Raamattu meillä on aina keskelläme. *Kielikello* 4/1992. <https://kielikello.fi/raamattu-meilla-on-aina-keskellamme/> Loetud: 08.06.2024

Huima, Leena. 2011. Üks väike piiblikild eesti poliitikute kõnes ehk mis elukas on kuldvasikas. *Oma Keel* 22. 22–32.

Kapatsinski, Vsevolod. 2023. Understanding the Roles of Type and Token Frequency in Usage-Based Linguistics. *The Handbook of Usage-Based Linguistic*. Edited by Manuel Diaz-Campos and Sonia Balasch. 91–106. New Jersey: John Wiley and Sons Inc.

Krikmann, Arvo. 1986. *Fraseloogiline aines Eesti vanimais grammatikates ja sõnastikes*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.

- Krikmann, Arvo. 1996. Piibel kui ütluste allikas. *Keel ja kirjandus* 5/1996. 289–301.
- Krikmann, Arvo. 1997. *Sissevaateid folkloori lühivormidesse I*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Kuningas, Tiit. 2022. *Lendsõnad*. Tammerraamat.
- Laats, Alar. 1989. 250 aastat esimese eestikeelse Piibli ilmumisest. – *Keel ja Kirjandus* 12, 705–719.
- Lagerspetz, Mikko. 2021. *Ühiskonna uurimise meetodid: Sissejuhatus ja väljajuhatus*. Gigantum Humeris. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Lakoff, George & Johnson, Mark. 2011. *Metafoorid, mille järgi me elame*. Vainik, Ene (tlk). Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Pilli-Sihvola, Lotta. 2017. *Äimän käkenä vai peruskauraa? Äidinkieliset ja S2-puhujat erilaisten sanontojen jäljillä*. Magistritöö. Helsinki: Helsingi ülikool.
- Ross, Kristiina. 2016. Eesti filoloogia sünd ja kirikulaulude tõlked. *Keel ja kirjandus*, 8-9/2016. 652–668.
- Saarso, Kristi. 2000. *Sõnavara õpetamine*. Keeleõpetaja metoodikavihik. Tallinn: TEA.
- Vakk, Feliks. 1970. *Suured ninad murdsid päid*. Tallinn: Valgus.
- Vakk, Feliks. 1984. *Miks just nõnda? – Peotäis tekkelugusid ja uudistavaid lühimatku eesti fraseoloogia radadelt*. Tallinn: Valgus.
- Õim, Asta. 2017a. Kujundsõnast eesti fraseoloogias. *Mäetagused* 69. Toimetajad Mare Kõiva, Andres Kuperjanov, Pille Eslon, Piret Voolaid. EKM rahvausundi ja meedia töörühm, Tartu. 39–53. doi:10.7592/MT2017.69.oim
- Õim, Asta. 2017b. *Fraseoloogiasõnaraamat*. Tallinn: EKSA.

Õim, Asta & Õim, Katre. 2019. *Lähtekohti eesti fraseoloogia käsitlemiseks*. Tallinn: EKSA.

Õunap, Reet. 2010. *Põhikooli- ja gümnaasiumiõpilaste fraseoloogiatundmine*. Magistritöö. Tartu Ülikool.

Euroopa keeleõppe raamdokument: õppimine, õpetamine, hindamine. 2002. Haridus- ja Teadusministeerium.

https://harno.ee/sites/default/files/documents/202106/euroopa_keeleeõppe_raamdokument.pdf

The knowledge and use of phraseology from the Bible among Estonian native speakers and Estonian as a second language speakers. Summary.

The purpose of this bachelor's thesis was to obtain and provide an overview of the knowledge and use of phraseology from the Bible in Estonian language, based on the example of both native speakers and advanced language learners. There were five research questions:

1. Which Biblical phraseologisms do Estonian students know and use?
2. Which Biblical phraseologisms do students who speak Estonian as a second language know and use?
3. Are there differences between these two user groups, and if so, what are they?
4. Is there a connection between knowing these expressions and using them yourself?
5. Are there factors or tendencies that influence the knowledge and use of the expressions?

The method of collecting the material was an on-site survey on paper, in which there were 24 phrases from the Bible. 18 of the expressions had multiple choice and 6 had free answers. In the survey, I asked the respondents to choose the most appropriate meaning of the expressions or to explain the meaning of the expressions in their own words. In addition, I asked to evaluate on a five-point scale (1 does not use - 5 often uses) how often the respondents use these expressions in their own estimation. I conducted tests on two comparison groups.

The native speakers interviewed were from two study groups at the University of Tartu. There were a total of 47 native speakers participating in the experiment. Those who spoke Estonian as a second language were similarly from study groups of the University of Tartu. The language level of all participants with other native languages was C1. Among the native languages, Russian, German, Urdu, Ukrainian and Chinese were represented. There were a total of 28 participants who spoke Estonian as a second language. Among both groups, those who spoke Estonian as a second language as well as native speakers, the vast majority were women, i.e. 88% of all participants.

In the analysis of the results of the survey, I mainly used the quantitative method. However, it should be noted that the statistics presented in the analysis are descriptive. In some cases I also applied qualitative method. I first looked at the answers of native and second language speakers separately and then compared them, and I also related the answers to queries made in the combined corpus of the Estonian language.

Students with Estonian mother tongue knew 70% of Bible phraseology on average, i.e. the answer of the average respondent was consistent with the conventional meaning of the expression in the case of 17 out of 24 expressions. In general, the native speakers knew the meaning of the Biblical expressions in a wide range. At least 50% of the respondents knew most of the meanings, i.e. the meanings of the 20 expressions that appeared in the survey.

The expressions most familiar to native speakers were generally short, 2-3 words. Among the most well-known expressions were transparent, translucent, and opaque expressions. The level of transparency did not significantly affect the native speakers' knowledge of the expressions. The greatest influence on knowing the expressions was their supposed frequency in the Estonian language. The least known expressions were either not very common in the language, or it was because the way expressions were collectively understood had expanded or shifted. For example, the meaning of the expression "wolf in sheep's clothing" was expanded.

Students who speak Estonian as their mother tongue gave an average rating of 1.56 to the use of Biblical expressions, which is between "I do not use" and "I rarely use". In general, expressions that were short and common in the Estonian language were used the most. Long and opaque expressions were used the least.

Students who speak Estonian as a second language (E2) knew 50% of Bible phraseology on average. In general, it can be said that about half of the expressions in the survey were relatively familiar to E2 speakers, that is, at least 50% of the respondents knew the meaning of 11 expressions. In general, E2 speakers knew best the expressions that are common in Estonian according to the 2021 Estonian language corpus. Transparent and translucent expressions were also better known than opaque expressions. Among the least known expressions, a large number were opaque. For many expressions, E2 speakers also chose an answer somewhat similar to the conventional meaning, but still somewhat deviating from it. In addition, the responses of E2 speakers also showed a similar expansion of the meaning of expressions compared to the response of native speakers.

Regarding the use of expressions, the respondents who speak Estonian as a second language gave an average rating of 1.48, which is between "I do not use" and "I rarely use". Overall, E2 speakers self-assess that they rarely or never use expressions from the Bible. E2 speakers preferred to use transparent expressions in particular and the length of the expression was not so important. Both short and longer transparent expressions were used. Instead, opaque expressions were used very little.

The relationship between knowledge and use of expressions from the Bible was strong for both groups. This was especially evident in the most well-known and most used expressions.

In general, the most well-known expressions were also the most used. There was also a correlation between the least known and the least used expressions, but other factors were also the reasons for the low usage. For example, native speakers used long expressions less than short ones, and E2 speakers used opaque expressions less than transparent or translucent expressions.

In summary, the main discovery in this bachelor's thesis was that expressions from the Bible are relatively well known, but little used. In today's Estonian language, these expressions are still relatively viable, but since the expressions are rarely used, familiarity may be endangered in the long run, and to prevent this, both native speakers and those who speak Estonian as a second language should pay attention to these phraseologisms. As part of possible future research, other factors that influence the knowledge of phraseology from the Bible and their use could be researched in more detail. In a broader perspective, one could investigate to what extent Estonians of different ages know and use phraseology from the Bible and what differences can be found between different age groups. Finally, a broader study of the knowledge and use of Estonian phraseology of different origins and types would help to place phraseology from the Bible in the right place within the overall picture of the knowledge and use of Estonian phraseology.

Lisa 1 Küsitlus

Selles küsitluse versioonis on väljendite konventsionaalsed tähendused märgitud paksu kirjaga. Nii nimetatud täiteväljendid, mis pole Piiblist pärit on märgitud sulgudega.

Vanus:

Sugu:

Emakeel:

Eriala:

Need on eesti keeles kasutusel olevad väljendid. Palun valige, missugune oleks Teie arvates kõige sobivam tähendus. Palun hinnake ka iga väljendi järel, kui tihti seda väljendit ise kasutate:

A ja O

- A) Ebaoluline olema
- B) Avatud ja otsene olema
- C) Kõige tähtsam ja olulisem olema**
- D) Kreeka tähed alfa ja oomega

1   2   3   4   5
ei kasuta   kasutan harva   pigem harva   mõnikord   sageli

Pärleid sigade ette loopima

- A) Kellelegi väärtusi pakkuma, mida see ei oska hinnata**
- B) Olukord, kus rikkad teevad vastumeelselt vaestele annetusi
- C) Sigadele liiga head sööki pakkuma
- D) Püüdlus avaldada muljet kellelegi, kes pole võrdne

1   2   3   4   5
ei kasuta   kasutan harva   pigem harva   mõnikord   sageli

Tolmu oma jalgadelt pühkima

- A) Kiirelt mõnest kohast lahkuma
- B) Kuskilt alatiseks lahkuma**
- C) Oma jalanõusid puhastama
- D) End millestki eraldama

1   2   3   4   5
ei kasuta   kasutan harva   pigem harva   mõnikord   sageli

Südanit puistama

- A) Avameelselt mõtteid, tundeid või elamusi väljendama
- B) Oma viha välja elama
- C) Südamekujulisi konfette puistama
- D) Kõigile oma armumisest rääkima

1   2   3   4   5
ei kasuta   kasutan harva   pigem harva   mõnikord   sageli

(End võõraste sulgedega ehtima)

- A) Ebaausalt tulu või kasu teenima
- B) Uhkeldavalt käituma
- C) Peo jaoks peenelt riietuma
- D) Endale kellegi teise häid omadusi ja saavutusi omistama

1   2   3   4   5
ei kasuta   kasutan harva   pigem harva   mõnikord   sageli

Küünalt vaka all hoidma

- A) Oma teadmisi, oskusi ja võimeid varjul hoidma
- B) Oma saladusi teiste eest varjama
- C) Enesekindel olema
- D) Aeglaselt küünalt kustutama seda vaka all hoides

1   2   3   4   5
ei kasuta   kasutan harva   pigem harva   mõnikord   sageli

Igal asjal oma aeg

- A) Oma aega tuleb osata planeerida
- B) Igas asjas tasub olla kannatlik
- C) Erinevates maailma kohtades on erinev kellaeg
- D) Kõik asjad elus toimuvad täpselt õigel ajal

1   2   3   4   5
ei kasuta   kasutan harva   pigem harva   mõnikord   sageli

Keelatud vili

- A) Vili, mida ei tohi süüa
- B) Miski, mis on keelatud, aga osutub heaks ja nauditavaks
- C) Miski peibutav ja meelitav, kuid keelatud ja ebasünnis**
- D) Suhe, mis on ebasünnis ja keelatud

1   2   3   4   5
ei kasuta   kasutan harva   pigem harva   mõnikord   sageli

Kurja juur

- A) Halva, ebameeldiva või kahjuliku asja põhjustaja või allikas**
- B) Puu, mille juured on surnud
- C) Kurjus, mis levib takistamatult
- D) Üks Saatana nimedest

1   2   3   4   5
ei kasuta   kasutan harva   pigem harva   mõnikord   sageli

Kahe teraga mõök

- A) Miski, millel on nii häid kui ka halbu külgi või omadusi**
- B) Fakt, mis käib kahe inimese või asjaolu kohta ühel ajal
- C) Mõök, millel on kaks erinevat tera
- D) Ebausaldusväärne asi

1   2   3   4   5
ei kasuta   kasutan harva   pigem harva   mõnikord   sageli

Kes tuult külvab, see tormi lõikab

- A) Hoolikalt alustatud töö viib suurte tulemusteni
- B) Inimest koheldakse nii, nagu tema kohtleb teisi
- C) Mis algab kerge tuulehoona, jätkub suure tormina
- D) Vaenu ja viha levitaja saab kõik mitmekordselt endale tagasi**

1   2   3   4   5
ei kasuta   kasutan harva   pigem harva   mõnikord   sageli

Hüüdja hääl kõrbes

- A) Vaikne hääl, mida keegi ei kuule
- B) Probleem, mis on tõsisemate probleemide kõrval tühine
- C) **Kõigi poolt tähele panemata jäetud arvamus, ettepanek või hoiatus**
- D) Tugevalt väljendatud seisukoht

1   2   3   4   5
ei kasuta   kasutan harva   pigem harva   mõnikord   sageli

Pinnuks silmas olema

- A) Pidevaks takistuseks olema
- B) **Oma olemasoluga kedagi ärritama**
- C) Ainult teiste halbu külgi nägema
- D) Miski, mis ei lase inimesel kaugele näha

1   2   3   4   5
ei kasuta   kasutan harva   pigem harva   mõnikord   sageli

Inimene mõtleb, aga Jumal juhib

- A) Inimene ei saa oma elu planeerida
- B) **Inimene teeb plaane, mille täitumist suunab väärmatu jõud**
- C) Inimene peab teistega arvestama
- D) Inimene peab igas olukorras usaldama kõrgemat jõudu

1   2   3   4   5
ei kasuta   kasutan harva   pigem harva   mõnikord   sageli

Ei jää kivi kivi peale

- A) Täielik ja halastamatu röövimine
- B) Millegi täielik puhastamine
- C) **Millegi täielik hävitamine ja põrmustamine**
- D) Ehitise põhjalik lammutamine

1   2   3   4   5
ei kasuta   kasutan harva   pigem harva   mõnikord   sageli

Teri sõkaldest eraldama

- A) Enda kasuks kõige parema välja valima
- B) **Väärtuslikku või olulist ebaolulisest või väärtusetust eraldama**
- C) Muistsel meetodil vilja sorteerima
- D) Valiv ja peen olema

1   2   3   4   5
ei kasuta   kasutan harva   pigem harva   mõnikord   sageli

Tuhka pähe raputama

- A) Südamest kahetsema
- B) Suurt kahetsust teesklema
- C) Kedagi teist süüdlaseks tegema
- D) Kellelegi prügi pähe raputama

1   2   3   4   5
ei kasuta   kasutan harva   pigem harva   mõnikord   sageli

Eluvaimu sisse puhuma

- A) Kedagi julgustama
- B) Kedagi turgutama, elustama
- C) Millesegi õhku sisse puhuma
- D) Kellelegi oma vaimustust väljendama

1   2   3   4   5
ei kasuta   kasutan harva   pigem harva   mõnikord   sageli

(Lõviosa)

- A) Kõige väiksem osa millestki
- B) Pärast jahi pidamist igapähele antav osa saagist
- C) Suurem, peamine osa millestki
- D) Teiste allasurumisega kätte saadud osa

1   2   3   4   5
ei kasuta   kasutan harva   pigem harva   mõnikord   sageli

Oma käsi millestki puhtaks pesema

- A) Oma osavõttu pahateost rõhutatult eitama, end sellest lahti ütleva
- B) Oma süütundest igal võimalikul viisil vabaneda püüdma
- C) Määratud käsi puhastama
- D) Kedagi milleski ebaeetilises süüdistama

1   2   3   4   5
ei kasuta   kasutan harva   pigem harva   mõnikord   sageli

Kirjeldage lühidalt all toodud väljendite tähendust ning hinnake iga väljendi järel, kui tihti te seda ise kasutate:

-Hoidma nagu silmatera

1	2	3	4	5
ei kasuta	kasutan harva	pigem harva	mõnikord	sageli

Kedagi või midagi väga hoidma, kellegi või millegi eest väga hoolitsema. Erilise hoolega hoidma nagu kõige väärtuslikumat.

-Soolasambaks muutuma

1	2	3	4	5
ei kasuta	kasutan harva	pigem harva	mõnikord	sageli

Ehmatuses, imestuses vms liikumatult seisma

-Savijalgadel seisma

1	2	3	4	5
ei kasuta	kasutan harva	pigem harva	mõnikord	sageli

Nõrgal, ebakindlal alusel olema

-Kes ei tööta, see ei söö

1	2	3	4	5
ei kasuta	kasutan harva	pigem harva	mõnikord	sageli

Kui inimene tööd ei tee või vaeva ei näe, pole tal lubatud ka tasu oodata

-(Kahe tule vahel olema)

1	2	3	4	5
ei kasuta	kasutan harva	pigem harva	mõnikord	sageli

-Hunt lambanahas

1	2	3	4	5
ei kasuta	kasutan harva	pigem harva	mõnikord	sageli

Malbusega oma kurje kavatsusi varjav inimene, vagurust teesklev kuri inimene

-Komistuskivi

1	2	3	4	5
ei kasuta	kasutan harva	pigem harva	mõnikord	sageli

Raskus või takistav asjaolu, millega keegi oma tegemistes kokku põrkab

Lisa 2 Väljendite sagedus Eesti keele ühendkorpuses 2021

Küsitluse valitud väljendid on paksus kirjas
Tärniga on märgitud need väljendid, mida otsisin ka teistel kujudel lisaks sõnaraamatuvormile

- A ja O 3387**
- Kurja juur 3353**
- Pinnuks silmas 3317**
- Keelatud vili 1693**
- Hüüdja hääl kõrbes 1180**
- Töötatud maa 1141
- Komistuskivi 1119**
- Patuoinas 977
- Kahe teraga mõök 853**
- Südant puistama 787**
- Pimedusega löödud 733
- Hunt lambanahas 738**
- Tuhka pähe raputama 513**
- Igapäevane leib 566
- Palsam hingele 245
- Kes teisele auku kaevab, see ise sisse kukub 238
- Igal asjal oma aeg 217**
- Silmahimu 133
- Teri sõkaldest eraldama 61**
- Hiibisõnum 62
- Inimene ei ela ainult leivast 53
- Kes tuult külvab, see tormi löikab 50**
- *Savijalgadel seisma 1, seisab savijalgadel 46**
- Küünalt vaka all hoidma 46**
- Liivale ehitatud 42
- Ei jäta 36 /ei jää kivi kivi peale 39**
- Kes ei tööta, see ei söö 35**
- Tolmu oma jalgadelt pühkima 33 (/raputama 4)**
- Pärleid sigade ette loopima 26 (/ pilduma 6)**
- Eluvaimu sisse puhuma 23
- Hoidma nagu silmatera 19**
- *Soolasambaks muutuma 0, muutus soolasambaks 21**
- * Oma käsi sellest puhtaks pesema 4/ Pesen oma käed puhtaks 12/ Ta pesi oma käed puhtaks 1**

- Inimene mõtleb, aga Jumal juhib?**

Lihlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Elsa Marianna Mensalo ,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihlitsentsi) minu loodud teose „Piiblist pärit fraseologismide tundmine ja kasutus eesti keelt emakeelena ja teise keelena kõnelevate üliõpilaste hulgas“,

mille juhendajad on Külli Habicht ja Maarika Teral ,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Elsa Marianna Mensalo
17.06.2024